

ISBN 1302-3519

ÇALIŞMA ORTAMI

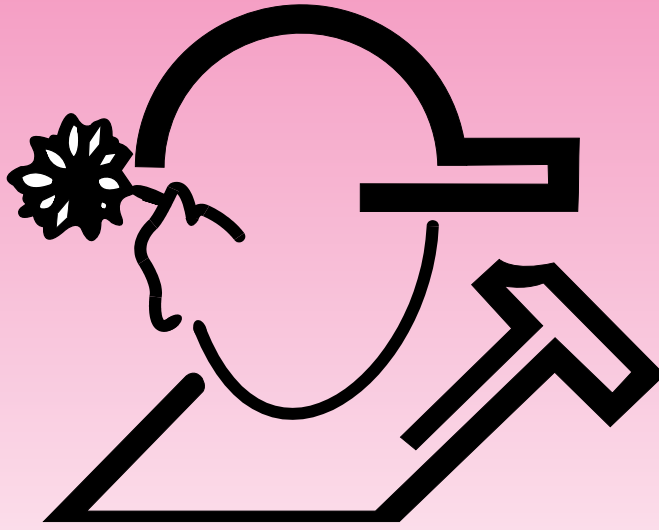
İki Ayda Bir Çıkar / Sayı : 102

Ocak - Şubat 2009

İŞÇİ SAĞLIĞI
İŞ GÜVENLİĞİ
ERGONOMİ
İŞ HİJYENİ
ÇEVRE
TOPLUM ÖRGÜTÇÜLÜĞÜ
ÇOCUK EMEĞİ
KADIN
SOSYAL POLİTİKA
NÜFUS
SOSYAL HEKİMLİK

- Küreselleşmenin Aynası: Çocuk Bakışları
 - Çocuk İşçiliğinden İşverenliğe Uzanan Bir Yaşamın Öyküsü
 - Türkiye’de Nüfusbilimin Kurumsallaşma Sürecinde
Prof.Dr. Nusret H.Fişek’in Yeri ve Önemi
 - Türk Ailesi Kaç Çocuk İstiyor
 - Nüfusumuzun Yeni Sorun Alanları
 - Dünyanın Her Tarafını Tehlikeler Sarmış
 - Bir Cinsel Suç Kurbanının Yol Haritası
 - Boztepe’nin Genç Kızları Kentle Tanışıyor
 - Osmanlı Döneminde Madenlerde Çocuk Zulmü
 - Çocuk ve Sokak
 - Elvan Hüzünlü, Bayrak Hüzünlü
 - İki Dakika Düşün: Tehlikeyi Tanıyalım
- Çatal Merdivenin En Üst Basamağında Çalışma

www.fisek.org.tr

*Çalışan Çocuklara "Vefa Borcu" nuzu
Ödemek İster misiniz?*

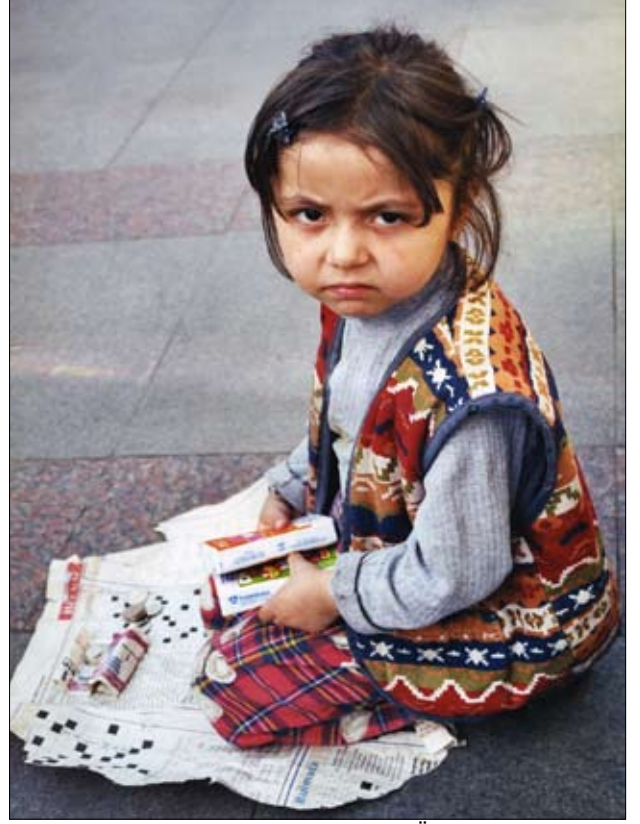
*Fisek Enstitüsü'nün 26. Yılı
Çalışma Ortamı'nın 16. Yılı*

Küreselleşmenin Aynası: Çocuk Bakışları

Onur SUNAL*

Endonezya (Fotoğraf: Başak Çetin)

Türkiye (Fotoğraf: Şenay Öztürk)

Zimbabve: Kolera Salgınında Çocuklar da Tehlikede

Zimbabve, Afrika kıtasının güneyinde yer alan, 12 milyonluk nüfusa sahip bir ülkedir. Tıpkı diğer Afrika ülkeleri gibi uzun zaman Avrupalı ülkelerce sömürülmüş, daha sonra sancılı geçen mücadelelerin ardından 1965 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. İngiltere, bu gelişmeler karşısında, BM aracılığıyla uzun süre ülkeye ticari ambargo koydurmuştur. 1970'li yıllarda beyaz yönetime karşı zenciler, gerilla savaşı vermiştir. 1980 yılında yapılan seçimlerde iktidarı ele geçiren Robert Mugabe, baskıcı rejimini günümüze kadar sürdürmüştür. Beyazların elinde bulunan çiftliklere zorla el koymuş, kabul etmeyenleri öldürmüş ya da ülkenin dışına sürmüştür. Aynı zamanda ülkede, temel sağlık hizmetlerinin kötü olması nedeniyle, AIDS ve salgın hastalıklar konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadır.

Son olarak ülke, yaşanan kolera salgını nedeniyle yeniden dünyanın gündemine oturmuştur. Ağustos ayından bu yana ölenlerin sayısı 350'ye, hastalananların sayısı ise 20.000'e ulaşmıştır. Acil önlemler alınmadığı takdirde bu sayının, 60 binleri bulabileceği belirtilmektedir.

Kolera, temiz su bulmanın zor olduğu ve kanalizasyon sistemlerinin gelişmediği ülkelerde, sıkça görülür. Tedavi edilmediği takdirde ölüme sonuçlanan, kanalizasyonların temiz sularla karıştığı ülkelerde sıkça görülen bu hastalık nedeniyle her yıl, 100.000 insan yaşamını yitirmektedir.

Zimbabve'de görülen salgının arkasından UNICEF, 17,5 milyon dolarlık bir yardım paketi vermeye hazırlanıyor. 120 gün sürecek olan acil yardım planının yaşama geçirilmesinde kullanılacak olan bu kaynak, salgının yayılmasını engellemeyi amaçlıyor.

UNICEF, yardım paketinin içerisine hastalığı tedavi etmek için kullanılacak olan gerekli ilaçları da koymayı ihmal etmeyeceğini söyledi. Zimbabve'nin UNICEF temsilcisi, hastalıkla savaşım konusunda gösterilen zayıf yönetim nedeniyle, ölüm oranının %4,8 gibi çok yüksek bir düzeyde olduğunu söyledi.

Hastalıkla savaşırken başarı elde edilebilmesi için, halk tarafından kullanılan bütün suların, uygun kimyasallarla temizlenmesi ve arıtılması gerekiyor. Ayrıca hastalık tedavi merkezlerinde, bakteriyi öldürecek uygun ilaçların da bulunması, salgının yayılmasını engellemek konusunda oldukça önemli.

Bununla birlikte her gün ülkeye 470.000 litre temiz su sağlayan UNICEF, su arıtmak için kullanılan tabletlerden de dağıtıyor. Kanalizasyon ve su dağıtım sistemleri son derece ilkel olan ülkede, son zamanlarda yaşanan ekonomik kriz nedeniyle kamusal hizmetler neredeyse durmuş durumda. Sokaklar aylardır toplanmamış yığınlarla çöpe ev sahipliği yapıyor.

Sosyal güvenlik sistemleri, insanları yaşamlarında karşılaşmaları muhtemel olan sosyal ve ekonomik tehlikelere karşı korurlar. Hastalık, işsizlik, yaşlılık, yoksulluk ve diğer bazı durumlar sosyal açıdan bir risk oluşturmaktadır. Bu risklerle, toplumda herkes karşılaşabilir. Ancak sosyal

* Fışek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Vakfı Gönüllüsü

eşitsizliklerin yoğun olarak görüldüğü ülkelerde, nüfusun çok önemli bir bölümü, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürebilmek için gerekli olan asgari imkanlara bile sahip değilken, kurumsal bir sosyal güvenlik anlayışı hayata geçirilemez.

Temel kamusal hizmetlerin gelişmediği ülkelerde ne yazık ki, insanları yaşamda tutabilmek bile, büyük bir başarı haline dönüşmektedir. Sıradan hastalıklarla bile savaşmak konusunda aciz durumda olan bir ülkeden, yaşam kalitesini artırıcı ve genel refah seviyesini yükseltici, toplumun bütününe kapsayan sosyal güvenlik önlemleri alması beklenemez.

Sri Lanka: Çocuk Askerler Sorunu Bitmek Bilmiyor

Çocuk askerler sorunu, iç savaşların yoğun olarak yaşandığı dünyanın hemen her yerinde görülüyor. Kongo'dan, Sri Lanka'ya, Kolombiya'dan Endonezya'ya birçok ülkede çocuklar, boylarından büyük silahlarla ölüm saçıyor veya kendileri ölümlerle tanıyorlar. Yapılan bütün girişimlere, Cape Town ve Paris Konferansları'na karşın, alınan önlemlerin hiçbiri bu sorunun önüne geçmeye yetmiyor. Belki

de asıl sorun, bu bölgelerde yaşanan karışıklıklar. Ancak kalıcı çözüm, silah üreten ve ürettikleri silahları dünyanın her yerine satan kalkınmış ülkelerin işine gelmiyor. Bir taraftan, yaşanan olaylara, insani bir bakış açısı getirilmeye çalışılıyor, diğer taraftan da süregelen çatışmalarda kullanılan silahlardan gelen milyarlarca dolar, bir kenara itilemiyor.

Tamil Kaplanı İsyancıları (Tamil Tiger Rebels -TTT-), son günlerde

devletin resmi güvenlik güçleriyle girdikleri çatışmada, önemli kayıplar verdiler. Ancak insan hakları kuruluşlarınca verilen bilgilere göre örgüt, hala önemli bir kısmı çocuk yaşta olan askerleri, zorla savaştırmaya devam ediyor.

Bununla birlikte Tamil Eelam Özgürlük Kaplanları, (The Liberation Tigers of Tamil Eelam -LTTE-) savaşın sürdürdüğü kuzey bölgelerinden sivil insanların kaçmalarını engellemek amacıyla, baskılarını artırdı. New York kökenli insan hakları savunucusu Human Rights Watch-HRW- adlı sivil toplum örgütü, Tamil kaplanlarının, bölgede yaşayan insanları çaresiz bir durumda bıraktığını ve sıradan insanların çatışmalar arttıkça durumlarının kötüye gittiğini bildirdi.

Sözde, Wannı bölgesinde yaşayan insanların özgürlüğü için savaştığını iddia eden Tamil, insanlık dışı uygulamaları ve baskıcı rejimi nedeniyle bölge insanlarına ve özel-

likle de çocuklara, büyük acılar yaşatmaya devam ediyor.

İsyancı gruplar çocukları asker olmaya zorluyor. LTTE, son zamanlarda ister kız ister erkek olsun her aileden en az iki-üç kişiye kendilerine katılarak savaştırmaya zorluyor. LTTE'nin demir bilekleri arasına sıkışan çocuklar, cephele- rin en önünde ölümlerle yüzleştiriliyorlar.

UNICEF'in verdiği bilgilere göre 1.500 çocuk asker, Tamil İsyancıları tarafından savaştırılıyordu. Ancak bu sayının gerçekte 5.000'den fazla olduğu düşünülüyor.

Savaş Mağduru Filistinli Çocuklar

Savaşlar hangi coğrafyada ne sebeple yaşanırsa yaşansın en ağır faturayı hep çocuklar ödemekte. Son zamanlarda İsrail askerlerinin yoğun bombardımanı altında soluk bile alamayan Filistin'li çocuklara ne yazık ki yardım eli götürmek de İsrail Hükümetinin bölgeye kimseyi sokmaması nedeniyle sağlanamamakta. Her fırsatta az gelişmiş ülkeleri yerden yere vuran zihniyet her nedense bu büyük insanlık ayıbını saklamayı yeğliyor.

7 Ocak 2009 günü öğleden sonra, 4 Kızılay ambulansı, Gazze yakınlarında İsrail tarafından abluka altında tutulan Zaytun bölgesine girmeyi başardı. 3 Ocak'tan bu yana Uluslararası Kızıllaç, Kızılay, Kızılarslan Örgütü(ICRC/PRCS) tarafından yardıma en çok ihtiyaç bulunan bu bölgeye giriş için İsrail Hükümeti'nden gelecek izin bekleniyordu.

ICRC yetkilileri yaptıkları ilk çalışmada ölmüş annelerinin yanında korku içinde yatan 4 çocuk buldu. Kendi başlarına ayağa bile kalkamayacak kadar zayıf ve bitkin haldeki bu çocukların her birinin etrafında bir düzineden fazla ceset vardı.

ICRC çalışanları, İsrail askerlerinin kontrolü altında bulunan bölgede, her girdikleri evde onlarca ceset ve ağır yaralı insanla karşılaştılar. Sağlık yardımı konusunda tam teşekküllü araçlar istemeye hazırlanan Kızılay Yetkilileri çok kısa bir süre sonra kendilerinden 80 metre uzaklıkta bulunan İsrail askerleri tarafından bölgeyi hemen terketme konusunda emir aldılar. ICRC Delegasyonu'nun Lideri Pierre Wettach, İsrail güçlerinin yaralı insanlar konusunda bilgileri olduğu halde, hiçbir yardım girişiminde bulunmuyor olmalarını bir insanlık ayıbı olarak niteledi.

İsrail tarafından yükseltelen büyük duvarlar ise, çankurtaranların bölgeye girmesine engel olmakta. Bu nedenle yaralı çocukları en yakındaki ambulanslara kadar taşıma işini eşekler yapılmakta. ICRC yetkilileri bölgeyi zorla terketmeden önce 18 yaralı çocuğun taşınmasına ve 2 cesedin de bölgeden çıkarılmasına yardımcı oldu.

Çocuk İşçiliğinden İşverenliğe Uzanan Bir Yaşamın Öyküsü

Ercüment ERBAY*

Ercüment Erbay: İbrahim Bey merhaba. Sizi kısaca tanıyabilir miyiz?

İbrahim Taşkesti: 63 yaşındayım, Ankara Çubuk doğumluyum. Reksan Rekor Sanayi Şrmasının sahibiyim.

Ercüment Erbay: İbrahim Bey, bugün çocuk işçiliğinden işverenliğe uzanan yaşamınızda bir yolculuğa çıkmak üzere birlikteyiz. En baştan başlarsak, çalışmaya ilk kez kaç yaşında başladınız? Bu süreci biraz aktarır mısınız?

İbrahim Taşkesti: 9-10 yaşlarında amcamın Çubuk'taki yerinde çalışmaya başladım. Meslek öğrenmek için heves ettim ve bu şekilde çalışma yaşamına girdim. Durumumuz da iyiydi. İlkokulda da başarılıydım ama o zamanlar meslek sahibi olmak önemliydi, okumak pek önemli değildi, şimdi ise önemli.

Ercüment Erbay: Peki okula devam etmeyi düşünmediniz mi?

İbrahim Taşkesti: Çalışmak daha cazip geldi. Bizden büyük ağabeylerimiz Ankara'ya çalışmaya giderlerdi. Onlar köye gelince çok imrenirdik ve bu şekilde Ankara'ya geldik. Ankara'da çelik eşya işinde çalıştım.

Ercüment Erbay: Ankara'ya gelip bu işe başladığınızda kaç yaşındaydınız? Ayrıca burada yaptığınız işi biraz aktarır mısınız?

İbrahim Taşkesti: 12 yaşlarındaydım. Buradaki işte çelik saclar gelirdi, bize onları taşıtırlardı. Gücümüz yetmezdi, o dönemdeki ustalarda eğitimsizdi, küfürlü konuşurlardı, dövrlerdi, bağırır çağırırlardı. Öğle araları ustaların hepsi 5'er 10'ar kuruş verip bir şey almaya gönderirlerdi, karda kışta çok sıkıntılı günler geçirdik.

Ercüment Erbay: Çıraklıktan kalfalığa geçişiniz nasıl oldu?

İbrahim Taşkesti: Ben çok meraklı ve istekli bir çocuktum. Tornayı gördüm sanayide. Daha önce tornayı bilmezdim. Tornayı, tornavida sanardım. Baktım ki öyle değil, birçok işi yapabileceğiniz bir alet. Merakımı görüp beni malzeme taşıyan yerden tornahaneye aldılar. Benden önce çalışan kalfaları geçtim. Bu arada boş durmadım, Ulus'taki Akşam Sanat Okulu'na başladım. Torna tesviye bölümünden mezun oldum ve diplomalarımı aldım. Çalıştığım yerden başka işe geçtim çünkü değişik işler görmek ve yapmak istedim. 17-18 yaşındaydım. Başka yere daha az parayla geçtim çünkü yeni şeyler öğrenmeliydim. Zaman geçti, askerlik vaktim geldi ama gitmeden önce şöyle bir hayalimiz vardı arkadaşım. Dönünce bir işyeri kurmak. Askerden döndüm. Gitmeden önce nişanlanmıştım, dönünce evlendim. Askerden önceki işime de devam ettim. Haftalığım 300 liraydı, iyi paraydı ama aktivite vardı, çok fazla çalışıyorduk. Bir gün bayramda köye gideceğiz. Ustamdan iki haftalık

para istedim avans olarak, yaklaşık 600 lira. O da bana kızdı, hiç bu dükkâna para giriyor mu diye sormuyorsunuz, para istiyorsunuz dedi. Dedim ki, burada çalışmak benim işim, parayı siz halledeceksiniz. Eğer bu kadar ihtiyacımı gidermeyeceksiniz ben çalışmıyorum. O zaman sigorta yok, sosyal hak yok. İşten çıktım. Askere gitmeden önce bir arkadaşım işyeri kuralım diyelim diye konuşuyorduk demiştim az önce, buna karar verdik ama bende para yok. Arkadaşımın 10.000

lirası var. Akşam eve geldim, hanım sıkıntımı gördü. O da annemden para alır gelirim dedi. Kayınpederim yeni emekli oldu, aldığı 20.000 lira, 10.000 lirasını bana mı verecek dedim ama verdi parayı. 92.000 liraya dükkân aldık. 20.000 peşin, geri kalanını 2000 liralık taksitlerle ödeyeceğiz.

Ercüment Erbay: Dükkânın yeri neresiydi?

İbrahim Taşkesti: Ata sanayideydi. Tuttuğumuz yer çok küçüktü, tornamız sığıdı ama kaynak makinemiz sığmadı. İki kişi ancak sığabiliyorduk ama çok iş yaptık orada. Daha sonra bitişimizdeki dükkânı aldık. Bu arada sene 1970. İşlerimiz çok iyi, piyasada tutuldu. Araba parçaları yapıyorduk ve bu parçalar Türkiye'de bulunmuyordu. Fabrikalar, arabaları, kamyonları hatalı üretiyordu ya da Türkiye koşullarına uymuyordu bazı parçalar. Bu parçaları yapıyorduk. Dükkânın önüne arabalar diziliyordu, büyük şirketlerle çalışıyorduk.

Ercüment Erbay: Bütün bu işleri iki kişi mi yapıyordunuz?

İbrahim Taşkesti: Yanımızda 3-4 tane de çırak, kalfa vardı.

Ercüment Erbay: Yani artık işverenliğe de başladınız. Yaşınız kaçtı?

* Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü Araştırma Görevlisi

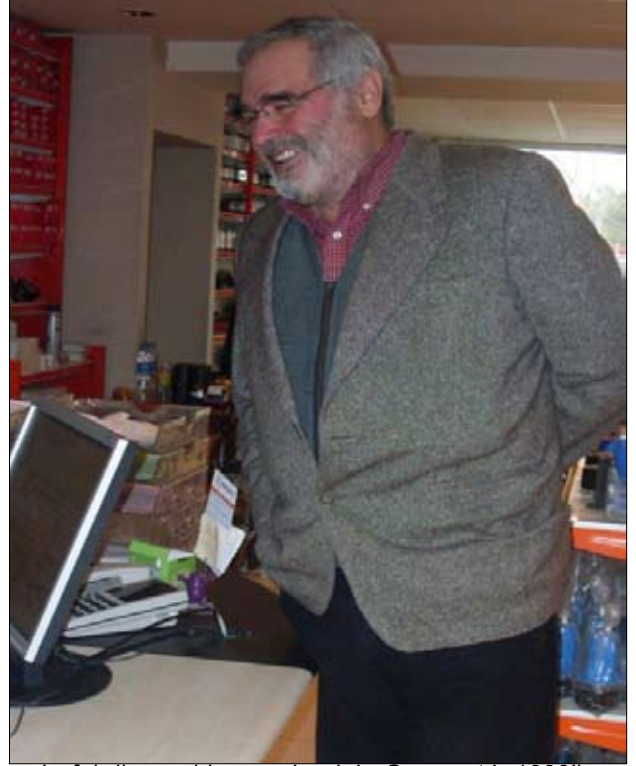
İbrahim Taşkesti: Evet işvereniğe de başladık ve yaşım 22-23. Dükkânımızı genişletince tornayı iki yaptık, zamanla 3 oldu, 4 oldu. Sene 1976'da şimdiki işim olan rekor işine başladık. Rekor hidrolikle ilgili biliyorsunuz. Türkiye'de de rekor yeni başlıyor. Bu dönemde ortağım ile ayrılma durumuna geldik. Nedeni, ben rekor imalatı istiyordum, bunun için de otomatik tezgâhlar almamız lazım. Bu tezgâhları alırken bir Şkir ayrılığı oldu. Ortağım ile ayrılırken iki dükkânımız yan yanaydı. Birini ben, diğerini ortağım aldım. Yan yana dükkânlarda çalışmaya başladık. Çalışanlar 12-13 kişi olmuştu, sen bana gel, sen ona git yapmadık. Demokratik olarak yapalım dedik, isteyen işçi istediği işyerine geçsin. İlginçtir, hepsi benim dükkânıma geldi. Bunun nedenini de şöyle açıklıyorum. Ben ortakken çalışma saatlerini ayarlamak istedim. Sabah 7'de gelirdi işçiler, akşam 11-12'ye kadar çalışırdı. Fazla da bir katkı veremezsin, bir akşam yemeği verisen verirsin. Ben dedim ki 7'de gelsinler, 7'de gitsinler. Böyle bir düzenlemeyi arzu ettim. Ortağım dan ayrıldığımız gün ben yarı otomatik tezgâha geçtim, çalışma saatlerini düşürdüm ve SSK yapmaya başladım. İlk SSK'sını yaptığım çok insan vardır. İşten ayrılan birine tazminat verirdim, tazminat ne derlerdi. Kimse tazminatı bilmezken ben verirdim. Sene 1978'lerde altı milli tezgâhları gördüm. Biri Almanya'dan getirmiş, bir tarlanın ortasına koymuş, satıyor. Tam üretim tezgâhı. Tabi biz bu tezgâhları bilmiyoruz. Almanya'dakiler kullanıp eskitmiş, bizim ülkeye daha yeni geliyor. Ben o makineleri aldım. 1981'de Ostim'e bu binaya geldim. Tezgâhları çoğaltıyoruz tabi. 100 m2 daha yer tuttum, orası da doldu. Bir 100 m2 daha tuttum o da tezgâhla dolunca, dedim ki bir müşteri potansiyelimiz oluşmuş. Ostim'de 29. Sokakta 200 m2 bir yer tuttum, sonra yetmedi oradan bir 200 m2 daha yer tuttum. Burayla birlikte 600 m2 etti, yine yetmiyor tabi. Bir fabrika kuralım Şkri gelişti. Aslında bir ev alalım diye yola çıktı. Söğütözü'nde bir eve baktık, 600.000 lira Şyatı. Hanımla konuştuk, bu evi alacağız bir de masraf edeceğiz, biz bu paraya fabrika kuralım. Sincan Organize'de yerler olduğunu duyduk.

Ercüment Erbay: Bir ev Şyatına fabrika kurulabiliyor muydu?

İbrahim Taşkesti: Yok, sadece arsasını aldık. 9 dönümdü. Arsanın ortasına oturdum, "Yarabbi fabrikanın yerini aldım ya artık ölsem de gam yemem" diye dua ettim. Şu ana kadar anlattığım yaşamımın % 5'idir. Güzel gidiyor ama ne zorluklar çektik, hiçbir şey kolay olmuyor.

Ercüment Erbay: Ne gibi zorluklar çektiniz isterse niz ara bilgi olarak biraz da bunlardan bahsedelim?

İbrahim Taşkesti: En başta bekâr evinde kalıyorduk Ankara'da, İsmetpaşa'da. Yemeğimizi kendimiz yapıyorduk, çok aç kaldık. Yediğimiz tabakların içinde şimdi köpeklere versen yemek yemezler. Yaşadığımız eve sonradan bir gittim, tavuk kümesi olmuş. Tenekedendi. Sefalet içinde yaşadık. Fabrika yerine geri dönersek, Organize Bölge Müdürlüğü'nden mi Sanayi Odası'ndan mı bilmiyorum bir açıklama geldi. Herkes arsasının % 50'sini kapatacak, yoksa arsaları ellerinden alınacak diye. Burada bir nasip çıktı. Bu 9 dönüm bize çoktu. 4.5 dönüm yerle 9 dönümü değişelim dediler. Teklif de değerli dostum Hidromek'in sahibi Hasan Bey'den geldi. Biz de bu teklif kabul ettik. Kalan 4.5 dönümün para-

şıyla fabrikanın binasını kurduk. Sene artık 1990'ların sonu. Fabrikaya taşındık. Tezgâhları değiştirdik, çalışanlar çoğaldı. Bugün 50'nin üstünde kadromuz var. Mühendislerimiz var. Hep hevesim buydu. Ben mühendis olamadım ama mühendislerle çalışayım. Bunu da başardık. Bu arada bir prensibim vardır. Bir haylazlığı, saygısızlığı yoksa kimseyi işten çıkarmam. Bugün yaşanan kriz ortamında dahi çıkarmam çünkü ben oradan geldim. Bu insan sana güvenip borcun altına giriyor. Bu insana sen çok para kazandığın zaman çok para vermiyorsun, az para kazandığında da hadi git diyemezsin. Şu günlerde çok sıkıntılı günler geçiyoruz, hepsi gözümün içine bakıyor. Dedim ki kimse düşünmesin, işte burada açığımız var, hepinize birer sefer taşı alırım, kriz ne kadar gelirse gelsin yemeğimizi burada kaynatırız ama çalışırız. Çalışmazsak ne yaparız.

Ercüment Erbay: Geçmişe dönersek, çocuklukta çalışmak size ne kazandırdı?

İbrahim Taşkesti: Meslek kazandırdı. Ben hala çocukluğumdaki işi yapıyorum.

Ercüment Erbay: Peki çocuklukta çalışmak size ne kaybettirdi desem?

İbrahim Taşkesti: Kaybettirdiği, okuyamamam. Okulları gördüğüm zaman zorluk çektim. Diplomam olsaydı keşke. Mesela bana OSİAD'ın başkanlığını teklif ettiler, kabul etmedim. Sebebi nedir? Diplomamın küçük oluşu. Sen ne okul mezunusun dedikleri zaman, cevap ilkökul mezunuyum.

Ercüment Erbay: Size yeniden çocuk olma imkânı verilse yine çalışır mıydınız?

İbrahim Taşkesti: Hem okur hem çalışırdım. Okuyan adamın ufku açık olur, bunu sanayi deneyimiyle birleştirdiğinde ise çok iyi olur.

Ercüment Erbay: Acısıyla tatlısıyla yaşamınızı bizimle paylaştınız. Çok teşekkür ederiz.

İbrahim Taşkesti: Ben teşekkür ederim.

Nüfus

Türkiye’de Nüfusbilimin Kurumsallaşma Sürecinde Prof.Dr.Nusret H.Fişek’in Yeri ve Önemi

Mümtaz PEKER*

Türkiye, Kurtuluş Savaşını utku ile kazandığı zaman, nüfusunun genel durumu şöyleydi: Uzun süren savaşlar yüzünden olan ölümler, göçler, kayıplar ve belirsizlikten ötürü nüfusu azalmıştı. Nüfusun yaş ve cinsiyet dağılımı, model bir nüfus yapısından anlamlı ölçüde farklılaşmıştı. Farklılık 15-49 yaş nüfusunda kadınların, erkeklere göre 800.000’ne varan fazlalığı ve çocuk/kadın oranlarının düşüklüğü olarak ortaya çıkıyordu. Dönemin bebek ve çocuk ölümleri çok yüksek hızlarda seyrediyordu. Salgın ve bulaşıcı hastalıklardan ötürü, yetişkin ölüm hızları da yüksekti. Bu koşullarda dönemin sağlık politikası; **en çok görülen, en çok sakat bırakan ve en çok öldüren hastalıklarla mücadele olarak belirlendi.** Bu koşullarda sayısı artan sağlıklı ve gürbüz bir kuşak yetiştirmek, Cumhuriyet yönetimlerinin temel amacı oldu. Nüfus artırıcı bu politika 1930’lu yıllarda ölümlerin düşürülmesinde başarılı sonuçlar verdi. Ölümlerin düşürülmesinde anlamlı başarı ise, 1945-60 döneminde Dünya Sağlık Örgütü’nün katkıları ile gelişen tıp teknolojisinin halk sağlığı uygulamaları sonucu oldu. 1940’da binde 30 olan kaba ölüm hızı, 1960’da binde 18’e düştü. Kaba doğum hızı ise bu dönemde yüksek hızını (binde 45-48 arası) koruduğu için, nüfus yüzde 3’e varan bir hızla artıyordu. Cumhuriyet döneminde ilk kez gerçekleşen bu olayı, başta siyasal iktidar olmak üzere herkes büyük bir coşku ile kutluyordu. Nüfusun yıllık yüzde üç ile artışı sonucu, ülke nüfusunun 23 yıl sonra ikiye katlanacağı bilgisi herkesi heyecanlandırıyordu.

1950’li yıllarda nüfusun çoğunluğu köylerde yaşıyor ve geçimini az topraklı tarımsal işletmelerde sürdürüyordu. Birden nüfuslanmaya başlayan kırsal ailede, istenmeyen gebelikler ilkel usullerle sonlandırılmaya başlandı. Nüfus artış ülkede coşku yaratırken, kırsal ailede beklenmeyen davranışlara neden oluyordu. Kırsal aile düzeyindeki bu anlamlı olayları gözlemleyen, gözlemleri araştırma hipotezi haline getiren bürokrat ise Dr. Nusret H. Fişek’ti.

Prof.Dr.Nusret H.Fişek, hipotezlerini sınavabileceği ve konusu bebek, çocuk ve anne ölümleri olan ilk araştırmayı, 1959 yılında Hıfzıssıhha Okulu müdürü iken burada ihtisas yapan hekimlerin yardımı ile yaptı. Sonuçlar çok çarpıcıydı: Bebek ölüm hızı binde 165, yüz canlı doğumda 14 düşük, anne ölümleri yüzbinde 31 ve binde 38 düzeyinde süregelen kaba doğum hızı. Araştırma sonuçları sağlık alanında ülkenin yeni sorunları yaşadığını ortaya koyuyordu. Ne var ki o dönemde bunu araştıran ve “hayati hızların ne olduğu?”, “nasıl bir değişim gösterdiği?” konularını araştıran ve sağlık plancılarına yol gösteren üniversite ve bilimci yoktu.

Prof.Dr.Nusret H.Fişek, bu araştırma bulguları ile aynı dönemde yapılan diğer üç araştırmının sonuçlarını, 1960’lı yıllarda içinde bulunduğu ortamda çok iyi değerlendirdi. Kendi deyişi ile bu araştırmaların sonuçları o dönemde ül-

kemizin yeni sağlık ve nüfus politikasının oluşmasını sağladı. Sağlıkta yeni politika, kamunun sosyal devlet anlayışı içinde sağlık sorunlarının eşit ve ücretsiz olarak çözümlenmesi şeklinde belirlendi. Bakabileceğin kadar çocuk sahibi olmak ise yeni nüfus politikasının önceliği olarak saptandı. Her iki politik tutumun sosyal ve ekonomik açıdan doyurucu kuramsal tartışması Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yapıldı.

Sunulan yeni sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi ve hayati hızlarda görülen değişimlere göre sağlıkta yeni hedeflerin saptanması için nüfus verisi gerekiyordu. Dönemin tek veri kaynağını beş yıl ara ile yapılan nüfus sayımları oluşturuyordu. Ne var ki sayım sonuçları, sağlık planlaması yapmak için gerekli hayati hızları verecek bilgileri içermiyordu. İl ve ilçe merkezinden toplanan ölüm verileri ise güvenilir değildi. Bu nüfus verilerin toplanmasını amaç edinen, hükumete yol gösterecek çalışmalar yapan ve nüfus konusunda eğitim veren akademik bir kuruluştaki yoktu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde tarihi nüfusbilim açısından çok değerli çalışmalar yapıyordu. Fakat bunların sorunla ilgisi yoktu.

Prof.Dr.Nusret H.Fişek ülkenin yaşadığı sorunları içeren ve bunlara çözüm getirecek ilk ulusal nüfus araştırmasını 1963 yılında, kurduğu bir ekip ile SSBY bünyesinde sonuçlandırdı. Araştırma, doğurgan kuşaktaki nüfusun geleceği öneleyici usuller konusundaki bilgi, tutum ve davranışı ile nüfus dinamiklerinin hızlarının ne olduğunu öğrenme amacı ile yapıldı. Araştırmada çalıştırdığı yabancı uzmanlar nedeni ile büyük eleştiri alan Dr.Fişek bu eleştirilere çok anlamlı bir yanıt verdi: **Bilim çevrelerinden araştırma konusunda yardım görmediğimiz gibi, hazırladığımız soru kağıdını okumaları ve eleştirmeleri için gönderdiğimiz akademik kuruluşların hiç birinden yanıt gelmedi.**

Gelişmekte olan ülkelerde doğum, ölüm ve göçlerin güvenilir bir şekilde kaydının tutulmadığı ve siyasal iktidarların buna gerekli kaynağı ayırmadığı bilinmektedir. Fakat sağlık planlamacısının ise bu hayati olayların oluş sıklığı ve hızlarını bilmesi ve ona göre sağlık yatırımlarını gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda Prof.Dr.Nusret H.Fişek ikinci ulusal çalışmayı, ülkeyi temsil oranı yüksek, yetkin bir örnek büyüklüğü olan ve ikili kayıt sistemine dayanan bir teknikle yapılacak Türkiye Nüfus Araştırması olarak planladı.

Bu araştırmaların planlaması ve sonuçlarının değerlendirilmesi sırasında iki nokta ilgisini çekti. İlk olarak ülkenin temel sağlık sorunlarını çözecek sağlık elemanı ile nüfus konularını araştırarak, analiz edecek ve hükumetlere yol gösterecek yetişkin insan gücünün yokluğunu gördü. Yaşanılan sağlık sorunlarının çözümünde çalışacak insan gücünü mevcut üniversiteler yetiştirmiyordu. Özverili olarak alanda çalışarak sorunu çözecek insan gücünü yetiştirmek için Halk Sağlığı Fakültesi yasa tasarısını hazırladı.

* Nüfusbilimci, Emekli Öğretim Üyesi

TBMM'ne sunulan teklif ne yazık ki yasalaşmadı. İkinci olarak sağlık araştırması için tıp ve sosyal bilimlerin işbirliği yapmaları, birbirlerinin amacını, dilini anlamaları gereğini düşündü. Nedeni acıktı. O güne kadar temel bilimlerde Ş-zik, kimya, matematik ve biyoloji tek başına çözemedikleri birçok sorunu, kendi aralarında ortak alan oluşturarak çözmeyi başarmıştı. Bunun sosyal bilimlerde de olabileceğine ilişkin görüşünü, Sağlık Bakanlığı'ndan sonra Hacettepe Üniversitesi'nin kuruluşunda görev alınca, Halk Sağlığı ve Nüfus Etütleri Enstitülerini kurarak hayata geçirdi.

Prof.Dr.Nusret H.Fişek, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün (HNEE) daha kuruluşunun başında eğitim, araştırma, danışmanlık ve işbirliğinin sağlanması için özveriyle çalışmalara başladı. Enstitüde nüfus eğitiminin başlaması ve devamı yanında, burada başarılı olan öğrencilerin yurt dışında doktora çalışmalarını sürdürmelerini sağlayacak kaynağı Ford Foundation' dan bağış olarak aldı. Bu bağış ile 14 öğrenci, nüfusbilim alanında mezuniyet sonrası eğitimlerini yurt dışında tamamladı ve ülkemize dönerek nüfusbilim alanındaki eğitim ve araştırma çalışmalarında görev aldı. Kurumsallaşma açısından önemli olan yetişkin insan gücü sorunu böylece aşılmış oldu. Enstitüdeki eğitimin çitasının sürekli yükseltilmesi için, nüfus ve araştırma konularında uzman olan ünlü yabancıların 2-4 dönem süresi Enstitüde çalışmalarını sağladı. Ülkemizde nüfus sayımı ve araştırmaları konusunda büyük bilgi birikimi olan Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ile sıkı bir işbirliğine girdi. DİE'nün değerli elemanlarına gerekli dersleri vermesi için her türlü desteği verdi. Giderek bu ilişki her iki kurumun yaptığı araştırmalarda karşılıklı işbirliğine dönüştü. Yine Enstitü'nün kuruluşunun ilk yıllarında, nüfusbilim konusunda değişik üniversitelerde çalışan öğretim elemanlarını, Enstitüde ders vermeleri için ikna etmeyi başardı.

SSYB'da başlattığı nüfus araştırmalarının, bu kurum tarafından sürdürülmeyeceğini tahmin ettiği için, nüfus çalışmaları açısından önemli olan beş yıllık süre sonunda bu çalışmanın tekrarını 1968 yılında Enstitü'nün yapması için gerekli koşulları oluşturdu. Ülkenin değişen koşullarına göre, nüfus araştırmalarının süreklilik kazanmasını gerçekleştirdi. Nüfus-sağlık işbirliğini gerektiren araştırmaları ise Toplum Hekimliği Enstitüsünde sürdürdü. SSYB'da başlatılan araştırmaları, kurduğu iki Enstitüde sürdürerek nüfusbilimde araştırma geleneğine ve kurumlaşmaya önemli katkı sağladı. Bu katkısını HNEE'nün 1973 Araştırmasının parasal kaynağını bulma, soruкаğıtlarını hazırlama, alan örneklemesini seçtirme v.b. sorunlarını çözümlenerek sürdürdü. Bu aşamada çok mutlu olduğunu her zaman belirtti. 1963 Araştırmasında karşılaştığı tüm zorlukları, şimdi kendi kurduğu kurumda yetişen, ufukları geniş öğrencileri ve giderek çalışma arkadaşları olanlarla tartışarak çözümlenmenin zevkini yaşıyordu. Fakat bu zevki uzun sürmedi. Araştırmanın en heyecanlı döneminde Enstitüdeki görevinden ayrıldı.

Enstitü'de çalıştığı süre içinde nüfusla ilgili konularda araştırma yapan ve yardım isteyen herkese gerekli zamanı ayırdı. Onlara aklın ve bilimin öncülüğünde ne yapmaları gerektiği konusunda uyarısını yaptı. Bunlar sayılmayacak kadar çok. Yardımın niteliği konusundaki örnek, ülkemizin uluslararası düzeyde sosyal psikologu olan Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın "Çocuğun Değeri" araştırmasında görülmekte.

Prof.Dr.Nusret H.Fişek, kişisel yardımlar yanında, hem

Enstitü'nün tanınması hem de nüfusbilimin kurumsallaşması açısından, kurumlar arası işbirliğine büyük önem attı. Enstitü'nün, kurumlar arası işbirliğini sürdürmesi için hem kendisi çaba gösterdi, hem de çalışma arkadaşlarının gerekli özveriye göstermesi için koşulları hazırladı. Örneğin Devlet Planlama Teşkilatı'nın kalkınma planları için oluşturduğu Sağlık ve Nüfus Özel İhtisas Komisyonlarının değişmez başkanlığını yaptı. Komisyonun hazırladığı raporlarda ve bundan alıntılanan Kalkınma Planları metinlerinde Enstitü çalışmaları geniş ölçekte yer aldı. 1960'lı yıllarda bürokrasi katmanlarında yeni yeni tartışılan nüfusbilimin, Plan çalışmalarındaki gerekliliğini ve kurumsallaşmasını adım adım gerçekleştirmeye çalıştı.

Prof.Dr.Nusret H.Fişek, nüfusbilimin kurumsallaşma çabalarını kurumsal ilişki bağlamında Enstitü dışında da sürdürdü. 1966-67 yıllarında SSYB tarafından yapılan Türkiye Nüfus Araştırması'nın 1974-75 yıllarında DİE tarafından tekrarlanması çalışmasında gönüllü olarak gerekli danışmanlığı yaptı.

Ülkemiz nüfusunun yeni sorun alanları üzerine yapılan nüfusbilim çalışmalarının sonuçlarını uluslararası arenaya taşıdı. Bu çalışmaların sadece kendi ülkelerine özgü olarak yapıldığını zannedenler, ülkemizde eğitim ve araştırma bağlamında nüfusbilimin kurumsallaşmasının örnekleri karşısında şaşkınlıklarını belirtmekten kendilerini alamadılar. Enstitü tarafından Çeşme'de düzenlenen uluslar arası nüfus toplantısını değerlendiren ünlü nüfusbilimci Ansley J. Coale, toplantıya sunulan bildirilerin teknik düzeyinin çok iyi olduğunu ve bunların nüfusbilimin önde gelen çalışmalarla aynı düzeyde olduğunu belirtmekte. Benzer eleştiri, Enstitü'nün 1972 yılında Türk Sosyal Bilimler Derneği ile birlikte düzenlediği Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişimi toplantısı için de yapılmakta. Her iki toplantı Enstitü'nün ve ilgi alanı olan nüfus konusunun, toplum ve bilim çevrelerinde tanınmasında önemli bir işlevi yerine getirdi.

Tanınırlık, Enstitü'nün araştırmalarından elde edilen verilerin farklı kurumlar tarafından kullanılması ile de arttı. Doğurganlığı belirleyen bir değişken olarak, ailenin refah düzeyi ya da gelirini saptayacak sorular 1968 ve 1973 Araştırmalarının erkek soru kağıdında ayrıntılı olarak soruldu. Aile gelirinin, ailedeki doğurganlık davranışını nasıl etkilediği üzerine değişik çalışma yapıldı. Bunlardan ayrı olarak salt gelir verilerine dayanarak ülkemizde "Gelir Dağılımı" çalışması da bu araştırmaların verilerinden üretildi. Çalışmanın sonuçlarından hoşlanmayanlar, çalışmanın dayandığı araştırmanın yöntemini okumadan, böyle bir çalışma yapılamayacağı ve sonuçlara güvenilemeyeceği bildirmekte gecikmedi. Akademik çevrelerde yapılan eleştirilerden en büyük payı Prof.Dr.Nusret H.Fişek aldı. Enstitü, daha sonra yaptığı çalışmalarda bu tür soruları bir daha sormadı. Bu araştırmalar ve sonradan yapılan gelir dağılımı araştırmalarının sonuçları, "Nüfusun yüzde 20'lik bölümleri, gelirin ne kadarını aldıkları" açısından incelendiğinde, bulunan oranlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görüldü.

Sanayileşme ve eğitim sorununu çözememiş ülkelerin 1960'da karşılaştığı en önemli sorunu, hızlı nüfus artışının getirdiği baskıları çözememek olarak belirdi. Bu ülkelerde sanayileşme ve eğitim sorununun çözümünü uzun yılları alacağı için, nüfus baskısından kurtulmak için "Ana-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması" hizmetlerinin, doğum sonrası aile planlaması ve doğum hizmetlerine bağlı aile planla-

ması olarak verilmesi şeklinde bir hipotez geliştirildi. Prof. Dr.Nusret H.Fişek bu hipotezi ülkemize uyarladı ve yerel düzeyde sağlık-nüfus çalışmalarını başlattı. Yapılan bu çalışmaların bulgularına dayanarak yeni sorun alanları ve bunlar üzerinde kapsamlı çalışmaların yapılmasını önerdi. 1970'li yılların başında bu araştırma sonuçlarını çok iyi değerlendirdi. Geliştirdiği tipik hipotezi, ülkemizde istenilen düzeyde düşüklerin artışı ve sunulan sağlık hizmeti eksikliği arasındaki ilişkinin gelecekte yeni sorun alanı yaratacağı şeklinde oldu.

Gelişmekte olan ülkelerde, bilim dilinin merkez ülke dili olarak kabulü ve yaygınlığı sömürünün farklı bir biçimi olarak görülmekte. Dil konusundaki bu sorunu aile düzeyinde hukuk ve sağlık alanında yaşayan Prof.Dr.Nusret H.Fişek, aynı sorunun nüfusbilim alanında yaşanmaması için öğrenci ve çalışma arkadaşlarını sürekli uyardı. Dilin, ulusal bilinç yaratma yanında, kurum gelişmesindeki önemine değinen konuşmaları, günümüzde amacına ulaştı. Günümüz nüfusbilimin kavramları, tanımları ve bilim dilinin duruluğu kavuşmasında büyük katkıları oldu.

Çağımızda sosyal sistem içinde önemli bir yeri olan politikaya, düşüncelerini ve görüşlerini belirterek katılmak, akademik özgürlüğün gereği olarak görülmekte. Prof. Dr.Nusret H.Fişek sağlık ve nüfus konusundaki görüşlerini

akademik ortamda farklı kanallarla yaymaya çalıştı. Bu görüşlerini günlük politik tartışmaya girmeden, halkın anlayabileceği biçimde akademik ortam dışında da savundu. Öyle ki 1950'li yıllarda başladığı bu tutumunu aklın ve bilimin önderliğinde, ülkemiz nüfusunun yeni sorun alanları üzerinde olmak üzere, aramızdan ayrılıncaya dek sürdürdü. Bu dönem boyunca bilinç ve bilinç özgürlüğünde herhangi bir sapma olmadı. O'na göre bu ülke bizimdi. Ülkemizin sorunlarını mutlaka çözmek için uğraşacaktık. Bu ülkeden gitmek gibi bir kolaylığı hiç birimiz tercih etmemeliydik.

Ülkesinin sorunları ile bu denli boğuşan Prof.Dr.Nusret H.Fişek'e görüşleri ve yaptıklarından ötürü 1960'lı yıllarda merkez sağ ve soldan yapılan eleştiriler iki kitabı doldurdu. O hepsine çağdaş bir yaklaşımla yanıtını verdi ve gerekli bilimsel hoşgörüyü gösterdi. Fakat 1980'li yıllarda, bir arkadaşları ve yetiştirdiği bir öğrenci ikilisinin, her tarafta belirtmekten çekinmediği düşüncelerinin, komünizme hizmet ihbarından ötürü Ankara Sıkıyönetim Savcısı tarafından kovuşturulmasını içine sindiremedi. Ama bu onu yıldırma-
dı, küstürmedi ve değişik platformlarda mücadelesini sürdürmekten alıkoymadı.

Ülkemiz nüfusbilim tarihinde unutulmaz yeri olan Prof. Dr.Nusret H.Fişek, bu kurumsallaşma sürecinde yaptıkları ile her zaman saygı ile anılacaktır.

Türk Ailesi Kaç Çocuk İstiyor

Mümtaz PEKER*

Nüfusbilimin uğraşı alanı olan doğum, ölüm ve göçler, nüfusbilimciler tarafından "hayati olaylar" olarak tanımlanmaktadır. Bir ülke nüfusunun azalmasını ya da artmasını bu dinamikler belirlemektedir. Ülke nüfusunun azalışı veya artışı "hayati hızlar" ile gösterilmektedir. Ülkeler değişik zamanlardaki sosyo-ekonomik koşullarına göre dinamik nüfus politikaları uygulayarak, hayati olayları istenilen düzeye (hıza) getirmeye çalışmışlardır. Aksi halde nüfus baskısının ekonomik ve sosyal yaşama getirdiklerini çözenin maliyeti zaman içinde artmaktadır.

Ülkemizde son zamanlarda bu üç değişkenden özellikle doğurganlık konusunu gündeme getiren Başbakan R.T. Erdoğan'ın açıklamaları ve politik tutumu bilimsel açıdan tartışılmayı zorunlu kılmaktadır. Başbakan Erdoğan evli kadınların en az üç çocuk doğurmalarını, aksi halde 2038 tarihinden sonra Türkiye'nin yaşlı nüfus sorunları ile karşılaşacağını belirtirken; konuyu incelemeleri için iktisatçıları göreve çağırılmaktadır.

Başbakan Erdoğan'ın evli kadın başına en az üç çocuk istemesi kendisi ya da partisinin görüşü olabilir. Buna katılmasak da her görüşe saygı duymamız gerekir. Ne var ki, Başbakan Erdoğan'ın istemi ve toplumu bilgilendirilmesi nesnel olarak bilimsel açıdan tartışılmalıdır.

Ülkemizde elli yıla yaklaşan bir zaman diliminde doğurganlıkla ilgili iki konu sürekli tartışılmaktadır.

- Türk ailesinin, son elli yılda daha az çocuk isteme şeklinde değişen doğurganlık konusundaki tutum ve davranışı, sağlık açısından yeni sorun alanı oluşturdu. Bu nedenle ailelerin ideal buldukları, istedikleri sayıda çocuğa sahip olmalarını sağlayacak sağlık hizmetlerini sosyal devlet nasıl sunmalı? Sosyal devletin, bu soruna ilişkin yeni çözümleri neler olmalı? Bu konular tartışmanın temelini oluşturdu.

- Doğurganlıkla bire bir ilişkisi olan kadın nüfusun eğitim sorunu nasıl çözümlenmeli? Dönem boyunca yapılan çalışmalarda, sekiz yıllık eğitimi olan kadın ile eğitimsiz kadının canlı doğumları arasında iki çocuğa varan anlamlı farklılık görüldü. Öte yandan eğitilmiş kadınların canlı doğumları içinden bebek ve çocuk ölümlerinin, eğitimsiz kadınlara göre çok daha düşük ve farkın anlamlı olduğu saptandı. Ayrıca eğitilmiş annelerin bebek besleme ve çocuk yetiştirme konusundaki davranışlarının, eğitimsiz annelere göre daha istendik davranışlar olduğu gözlemlendi.

Ülkemizde sosyal devletin bu dönemdeki sağlık hizmeti açığı iki noktada belirginleşti. İlk olarak bu tarihten günümüze kadar küçük aile normunu benimseyen Türk toplumunda aileler "istedikleri", "ideal buldukları" ve "doğurmak istedikleri" kadar değil, daha fazla çocuğa sahip oldu. Diğer hizmet açığı ise, daha fazla çocuk doğurmak istemeyen ya da sahip olduklarından başka çocuk istemeyen ailelerin, gebe kalmamak için gerekli sağlık hizmetine ulaşamaması sorunu oluştu. Hizmet açığından ötürü istemediği gebe kalan ve isteyerek düşük yaptıranların oranı beklenilmeyen hızlara ulaştı.

Doğurganlıktaki Değişme: Nüfusbilimciler, bu konudaki değerlendirmeyi toplam doğurganlık hızı (TDH) ile yapmakta. Hız, kadınların doğurganlık döneminin sonuna kadar hayatta kaldıkları ve bir dizi yaşa özel doğurganlık hızlarına göre doğurdıkları takdirde, kadın başına düşen ortalama çocuk sayısını göstermektedir. TDH, sosyo-ekonomik nedenlere bağlı olarak yaşa ve yıllara göre değişeceği için bir ülkenin zaman içindeki doğurganlığını anlama, başka ülkelerle karşılaştırma ve buna göre karar verme konusunda daha nesnel olmaktadır.

Ülkemizde 1935-40 yıllarında kadın başına 6,7 çocuk

düzeyinde olan TDH' ı yüksek düzeyini 1970'li yıllara kadar sürdürdü. Bundan sonra azalma eğilimi gösteren TDH' nın, zaman içinde farklı hızda olan düşüş eğilimi günümüze kadar devam etti. Türkiye'de 1935- 2003 yılları arasında kadın başına düşen çocuk sayısı farkı 4.5 oldu ve günümüzdeki düzey, bir toplumun kendisini yenilemesi için gerekli olan hıza yaklaştı (TDH:2.2). Başka bir anlatımla Türkiye artık durulmuş/kararlı hayati hızları olan bir dönemi önümüzdeki yıllarda yaşayabilecek duruma geldi.

İdeal Çocuk Sayısı: Türkiye'deki ailelerin %63'ü, yaşayan çocuk sayılarını dikkate alarak 2 çocuğu ideal bulduklarını belirtmekte. Son 15 yıl içinde yapılan üç araştırmada kararlı bir şekilde belirtilen bu ideal çocuk sayısı, bize bazı ipuçları vermekte. Kadınlar kentsel kesimde çocuk yetiştirme maliyetini düşünerek az sayıda fakat nitelikli çocuğa yönelmekte. Anneler, çocuklarının aileye ekonomik katkı yapmalarını beklemedikleri için, onlara psikolojik değer atfeden annelik rollerini benimsemekte.

Üç ve daha fazla çocuğu ideal bulan aileleri de dikkate aldığımızda, ülkemizde ideal çocuk sayısı ortalaması 2,5 olmakta. Halen yaşayan çocuk sayısı üç olan kadınlar, sahip olduklarından daha az çocuğu (2,6) ideal bulmakta. Halen 3 çocuklu olan kadınların büyük çoğunluğu (%75'i), 3. çocuğuna istemeden gebe kaldığını ve doğurduğunu belirtmekte. Yaşayan çocuk sayısı arttıkça (4 ve daha çok çocuğa sahip olan) ailelerin benimsedikleri ideal çocuk sayısı ise 3'e düşmekte.

Eğitim değişkeni ideal çocuk sayısına göre kadınları ayırtmakta, nerede ise iki gruba bölmekte. Hiç eğitimi olmayan kadınlara göre ideal çocuk 3,1 iken, temel eğitimi olan kadınların tercihi nerede ise bir çocuk azalmakta (2,2).

Türkiye'de doğurganlıktaki düşmeye karşın tartışılması gereken konu, kadınların "ideal buldukları", "doğurmak istedikleri" ve "kendi aileleri için uygun olan" çocuk sayısı ile istenmeyen gebelik sonucu gerçekleşen doğumlar arasındaki farkın ne olduğudur?

Toplumlar bu farkın değerlendirmesi açısından ikiye ayrılmakta. İlk grubu, kadınların ideal buldukları çocuk sayısı kadar doğur(a)madıkları, çok gelişmiş Avrupa ülkeleri oluşturmakta. İkinci grubu ise kadınların istedikleri, ideal buldukları kadar değil bunun üzerinde doğum yaptıkları ülkeler oluşturmakta. Ülkemiz bu ikinci grup içinde yer almakta.

Ülkemizde evli kadınlar gerekli sağlık hizmetine ulaşarak istenmeyen gebeliklerini önleyebilselerdi, toplam istenen doğurganlık hızı, gerçekleşen toplam doğurganlık hızından 0,6 çocuk daha düşük olarak 1,6 çocuk düzeyinde gerçekleşecekti. Eğer evli kadınlar istenmeyen gebeliklerini kontrol edebilselerdi; bu konuda gerekli sağlık hizmetini alabilselerdi; ülkemizin toplam doğurganlığı %27 oranında daha alt düzeyde gerçekleşecekti. İstenen toplam doğurganlık hızı ile toplam doğurganlık hızı arasındaki fark son otuz yılda yapılan araştırmaların ortak bulgusu olarak görülmekte. Buradan şöyle bir sonuç çıkarmak hiçte yanlış olmaz: Türkiye'de hükümetler ailelerin istediği, ideal bulduğu ya da doğurmak istedikleri kadar çocuğa sahip olmalarını sağlayacak sağlık hizmetlerini, otuz yıla yaklaşan bir süre içinde sunmakta başarısız olmuşlardır. Ülkemizde sosyal devletin kalıcı ve onarılmaz ayıbı budur.

Ülkemizde sağlık hizmeti açığı üç noktada belirginleşmekte:

1. Yoğun olarak yaşadığımız iç göç sonucu özellikle 1980 sonrası kentsel alanlarda dışlanmış ve kentle bütünleşememiş gecekondu nüfusu hızlı bir artış gösterdi. Bu nüfusa gerekli sağlık hizmetinin sunulması için sosyal devlet gerekli sağlık alt yapısını oluştur(a) madı. Kent hayatında, kentsel sağlık hizmetine ulaşamayan yeni göçmenler, kentsel yaşam ölçütleri ve değerleriyle uyuşmayan yüksek doğurganlık olgusunu gerçekleştirdi.
2. Sosyal devletin temel görevi, yerleşim yeri ve cinsiyet farkı gözetmeden tüm yurttaşlarını eğitilmiş kılma ve bunu kişinin çalışma hayatında kullanmasını sağlama olarak belirtilmekte. Başarısız olan temel eğitim hizmetinden ötürü okuma-yazma bilmeyen kadınlar istemedikleri halde, fazladan iki çocuğa sahip olmakta.
3. Ülkemizin görece gelişmiş yörelerinde, istenen ve gerçekleşen fark bölgelere göre 0,3 ile 0,6 çocuk arasında değişmekte. Ne var ki bu fark Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 1,8 ve 2,0 çocuğa ulaşmakta

Doğurganlığı açıklayıcı değişken olarak kabul edilen kadının eğitim durumu bunu ortaya koymakta. Kadının okuma-yazma bilmemesi ve her hangi bir sektörde çalışma fırsatı bulamaması ile yüksek doğurganlık arasında görülen doğru ilişki bulgusunu, ülkemizin verileri de doğrulamakta. Bu tür kadınlar, çocuklarını büyütürken aile bütçesine katkı sağlayacakları, yaşlılıklarında ise çocuklarının kendilerine bakacakları beklentisi içinde oldukları için çok çocuk yapmakta. Kadının üreme konusunda yeterli bilgisi olmadığı, sağlık hizmetine nasıl ulaşacağını bilmediği ve daha önemlisi bunu gerçekleştirecek parası olmadığı için çok çocukluluğu kader ile açıklamakta. Türkiye'nin bu sorunu kısa zamanda çözüme kavuşturması gerekmektedir.

Kadınların genç yaşlardaki evlilik oranı düşmekle birlikte, eğitimi olmayanların erken yaşta evlenme davranışları devam etmekte. Eğitimsiz kadınların evli olarak geçirdikleri süre doğum sayılarını etkilemekte. Doğurgan kuşaktaki kadın nüfusun %15'nin eğitimsizliği ve bu kuşağa girecek kadın nüfusun temel eğitim sorununun çözülmemesi, ülkemizin hayati olayları yanı sıra birçok sorununun çözümlenmesini ötelemekte.

Ülkemizde kadınlar ideal bulduklarından daha fazla doğum yaparken hem yoksulluk hem de sağlık hizmetlerinin eksikliği ile karşılaşırken kimi zaman bunun bedelini hayatları ile ödemek zorunda kalmakta. Sözgelimi Sağlık Bakanlığı'nın desteklediği **Türkiye Ulusal Anne Ölümleri Çalışması 2005**'in bulgularına göre anne ölümlerinin %5'i gebeliği önleyici hizmetten yararlanamamaktan ötürü olmaktadır.

Tutum, insanın duygu, istek, algı, düşünce ve eylem gibi psikolojik etkinliklerinin tümünün belirli şeylere yaklaşma ya da onlardan uzaklaşma yönünde oldukça sürekli, öğrenilmiş bir örgütlenmesini simgeler. Türk ailesi, hizmet eksikliğine karşın ideal çocuk sayısı konusundaki tutumunu gerçekleştirmek için büyük çaba harcamakta. Bu tutumu ile düzenli ve uyumlu bir sosyal yapı oluşturmaya çalışmakta. Aile açısından yönü, güdüsel temeli, öğrenilmesi ve sürekliliği ile düzene kavuşmuş olan istenen- ideal bulunan çocuk sayısındaki tutumu, hiçbir kuramsal görüşle dayanmadan, ailelerden doğurganlık davranışını değiştirmelerini

istememin mantıklı bir yönü bulunmamakta. Siyasetin işlevi, toplumun, ailenin ve kişinin benimsediği tutum ve davranışları ile oluşturduğu yeni sosyal dengedeki sorunların çözmeye yönelik olmalı. Sosyal ve ekonomik gerçekler açısından, kuramsal doğruluğu olmayan siyasal söylemlerin, sosyal devletin temel eğitim hizmetini sunmadığı kadınlar ve onların ailesinde kafa karıştırmaktan öte bir işlevi olmayacaktır.

Not: Bu yazıda kullanılan veriler;

- i- Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün 1968'den beri beş yıl aralıklarla yaptığı nüfus araştırmaları.
- ii- Türkiye İstatistik Kurumunun 1935'den beri beş yıl aralıklarla yaptığı genel nüfus sayımları ile aynı kurumun değişik tarihlerde yaptığı nüfus araştırmalarından alındı. Kaynakların çokluğu nedeni ile böyle bir açıklama zorunlu oldu.

Nüfusumuzun Yeni Sorun Alanları

Mümtaz PEKER*

Ülkemizde doğurganlık son kırk yıl içinde önemli düşme gösterdi. Doğurganlık, kuşakların birbirini yenileyeceği eşik olan kadın başına doğumun 2.1 çocuk olduğu düzeye yaklaştı. Ülkemizde bölgesel, kırsal-kentsel ve bir dizi sosyo-ekonomik değişkenlere göre doğurganlık farkı görülmekle birlikte bunların 30-40 yıl önceki farklar olmadığı açık. Bundan bir çıkarsama yapacak olursak, ülkemizin 1950'den beri yaşadığı hızlı nüfus artışı artık dünde kaldı. Türkiye günümüzde ve gelecekte böyle bir sorunu, kim hangi rol modele soyunursa soyunsun bir daha yaşamayacak. Başka bir anlatımla ülkemizin nüfusunun ikiye katlanması ya da 70 milyon olan nüfusumuzun 140 milyona ulaşması artık bu coğrafyada gerçekleşmeyecek. Hiç bir ekonomik ve sosyal politika bütünü Türkiye nüfusunu bundan böyle geçmiş kırk yıldaki artış sürecine sokamayacaktır. Türk ailesinin temel direği olan kadınlar bunu aile yapılarında gösterdikleri gibi, kendilerine 1983-2003 dönemindeki değişik araştırmalarda sorulan doğurganlıkla ilgili tutum ve davranış sorularına verdikleri yanıtlarda ne kadar samimi ve tutarlı olduklarını (15-49 yaşlarındaki kadınlar her araştırma döneminde yeni kuşaklar ile yenilediği halde) gösterdiler (HNNE, 2005). Benzer yanıtlar Nüfusbilim Derneği'nin 15-24 yaş grubundaki gençlerle yaptığı üreme sağlığı araştırmasında görüldü (Nüfusbilim Derneği 2007). Türk ailesi ve aile kurumun eşliğinde olan gençler çocuk sayısı iki olan küçük aileyi benimsemekte. Çağdaş ülkelerde görülen ve tersine dönmeyen süreç, önümüzdeki dönemde ülkemizde de yaşanacak.

Ülkemizin günümüzdeki ve gelecekteki nüfus analizi için, hayati olayların (doğum, ölüm ve göç) olası etkileri dikkate alınmalı, ortaya çıkacak yeni sorun alanları ve bunların çözümüne ilişkin politikalar bütünü, ortak akılla bulunmalıdır. Bu nedenle tartışmayı günümüz hayati olayları bağlamında, nüfusumuzun yeni sorun alanlarını saptamak daha yararlı olacaktır. Tartışmanın zaman dilimi ise, ülkemizin ulaştığı yenilenme hızı, genç nüfus yapısının doğurganlık üzerine olan etkisi ve her yaştaki ölümlülük ve seçeneği göçleri dikkate alan tahminlerin bulgusuna dayanarak kısa dönem olmalı.

Göçler: Önümüzdeki dönemde ülkemizin dışarıya vereceği net dış göç, yetişmiş genç nüfusu kapsama yönünde olabilecek. Özellikle üniversitelerimizin ilk yüzde beş ile öğrenci alan tıp, diş, mühendislik ve sosyal bilim bölümlerini bitirenler bu göçte katılacak. Sayısal olarak bu göçler az olmakla birlikte ülkemize yüklediği maliyet çok fazladır. Gençlerin yetişme tarzı, ailelerin bunları desteklemeleri ve ülkemizin bunlara yönelik politikalarının yetersizliği bu göçleri önleyemeyecek. Ülkemizin ise bu nitelikte dışgöç alma olasılığı görülmemekte. Bu göçler önümüzdeki dönemde ülkemizin bilimsel buluş, teknoloji geliştirme ve piyasayı

yönlendirme konusunda hep geride kalmasına neden olacaktır. Ülkemizin önümüzdeki kısa dönemde, 1960-70 yıllarında Avrupa ve çevre ülkelere olan misaflı işçi göçü gibi bir seçeneği de olmayacak.

Ülkemize önümüzdeki dönemde çevre ve az gelişmiş ülkelerden hizmet, tarım ve kentlerde tanınımı yeni yapacağımız türedi işlerde çalışacak nüfusun göçü olabilecek. Farklı kanallardan ülkemize gelecek bu göçmenlerin, sosyal sistemimize uyum sağlamak gibi bir amaçları olmayacak.

Avrupa'da günümüzde yaşlı nüfusa verilen sağlık hizmeti pahalılaşmakta. Ülkemizin bu süreçte yasal kanallardan AB ülkelerinden göç alabileceği tahmin edilmekte.

Ölümler: Yüksek düzeyini sürdürmekte olan bebek ve çocuk ölüm hızları ile anne ölümlerinin, AB ülkelerinin düzeyine düşürülmesi için büyük caba harcanması gerekmektedir. Geçmişte ve günümüzde bu hızların yüksekliği; ülkemizin sağlık hizmeti eksikliği, ailelerin ekonomik yetersizliği ve özellikle kadınlarımızın eğitimsizliği ile eşlerin aile içinde doğurganlık ve ölümlülük konusunda kaderci bir davranışa benimseyecek biçimde yetiştirilmelerinin nedenidir. Bu örüntünün devamı, ülkemizi çağdaş yaşam düzeyinden uzaklaştırmakta, gelişmişlik derecelendirmesinde alt sıralarda yer almamıza neden olmaktadır.

Ülkemizdeki anne ölümü nedenlerinin genel örüntüsü ABD ve AB ülkelerindeki örüntüden farklı. Ülkemizin örüntüsü daha çok, nüfussal geçişi bizim gibi yaşayan ülkelere benzemektedir. Bu ülkelerden temel farkımız ise, güvenli olmayan düşük ve zor doğumdan ötürü anne ölümlerinin ülkemizdeki azlığı olarak görülmekte (HNEE, 2006). Yetişkin ölümlülüğünde ise yaş ve cinsiyete göre gerek sosyo-ekonomik değişkenlere gerekse halen yaşanan yerleşim yeri ve bölgesel konum açısından görülen farklılıklar sürebilecektir. Bu çerçevede önümüzdeki dönemde yıllara göre toplam ölüm sayıları nüfusun yaş yapısından ötürü artabilir.

Doğumlar: Önümüzdeki dönem boyunca kaba doğum hızı düşüşünü sürdürecektir. Ancak doğurgan kuşaktaki kadın sayısının artışından ötürü yıllık toplam canlı doğum sayısı 1,3-1,4 milyon arasında değişecektir. Düşen doğum hızı ile doğurgan yaştaki kadın sayısı artışı sonucu toplam doğum sayısı durağan/kararlı konumunu bir dönem sürdürecektir. Bu dönemde nüfusun ilk olarak 0-4, daha sonra 5-9 ve giderek 10-14 ve izleyen yaş gruplarındaki yapısı mısır koçanı haline gelecek.

Ölümlerin düşmeye başladığı 1940'lı yıllarda, 17,8 milyon olan nüfusun ikiye katlanması (35,7 milyona ulaşması) 30 yıl içinde gerçekleşti. Doğurganlığın hızla düştüğü 1970-2007 döneminde nüfusumuz yurt dışı işçi göçünü dışarıda bırakmamıza karşın yine ikiye katlandı ve 72 mil-

Büyütec: Nüfus

yonu ulaştı. Önümüzdeki yaklaşık 40 yıl içinde nüfusumuz bu kez 25 milyon kadar artarak 93-97 milyona ulaşacak ve kararlı/durulmuş bir yapıya kavuşabilecek.

1940'lı yıllarda nüfusunun çoğunluğu(%80) köyde yaşayan ülkemizde, kent nüfusunun içgöç ve doğal artışla başat konuma gelmesi için az bir süre yeterli oldu. Önümüzdeki dönem (2008-2050) içinde kentsel nüfusumuz 25 milyondan daha fazla artacak ve kentler ülkemizin sorunlarını çözecek yerleşme özelliğini sürdürecektir. Önümüzdeki dönemde kentleşme, kentlilik ve genç nüfusa yönelik nüfus sorunlarımızın çözümüne büyük önem vermemiz gerekmektedir. Bunlardan önemlilerini kabaca tartışarak sonuca ulaşacak olursak:

i-Hayatlarını kentte ve kentsel bir işte çalışarak sürdürecektir kuşaklara daha nitelikli bir eğitim vermemiz gerekmektedir. Kentliliği ve kentsel yaşamı içselleştirecek bu kuşakların yetiştirilmesi kamu ve aile açısından kendilerine verilen psikolojik değerden ötürü özel bir anlam kazanmakta. Sosyal ve ekonomik konumu değişen aileler, çocuklarının temel eğitim eşliğinden öte eğitim görmelerini istemektedir. Sosyal tabakalaşma ve değerler açısından ailelerin çocukları için istedikleri eğitim düzeyi ile toplumun gereksinimini göz önünde tutan bir eğitim planlaması zorunlu olarak yapılmalıdır. Yapılacak eğitim planlaması; kişi, aile ve toplum açısından kısa dönemde sosyal ve ekonomik getiriyi sağlayacak yönde olmalıdır.

ii-Genç nüfusu cinsiyet farkı gözetmeksizin üretici, katma değer yaratıcı, yarınlara güvenen ve umut kültürünü benimseyecek tarzda çalışabilecekleri istihdam olanaklarını, toplumumuz ortak akılla bulmalıdır. Genç nüfusun günümüzde artan ve onları karamsarlık kültürü içinde yaşamalarına neden olan işsizliklerini çözümlenemeyen temel amacımız olmalıdır. Gençlerin geciktirilen iş, aş, ev ve evlenme istemleri, gelecekte toplumumuz için önemli sorunları gündeme getirebilir.

Çalışmak isteyen herkese iş olanağını bulmak ve onurlu biçimde yaşamını sürdürmesini sağlamak sosyal devlet ilkesidir. Hakça ve onurlu bir genç kuşakla yaşamak istiyorsak, günümüzdeki ve gelecekteki istihdam sorunumuz gerçek boyutları içinde ele alınmalı, gençlerin hayatlarının en dinamik dönemini aileleri ve topluma karşı sorumlu yaşayacakları ortam oluşturulmalıdır.

iii-Kentlerde sosyal dışlanma, köylerde yoksulluk sarmalında yaşayan ailelerde, annenin tükenmesine neden olan çok çocuklu aileden, az çocuklu aileye geçişi hızlandıracak etkin sağlık programları sürekli hizmet haline getirilmelidir. Böylece ailelerin istedikleri çocuk sayısı ile gerçekleşen çocuk sayısı arasındaki fark kapatılmalıdır. Yapılan değişik araştırmaların ortak bulgusu, Türkiye'deki beş aileden birinin bu konuda olduğunu göstermektedir. Aile bağlarımızın sağlamlığı ve İslami dayanışma kültürümüz bile bu ailelerdeki çözümü engelleyememektedir. Çözümle birlikte çok çocuğun sorumluluğunu üstlenen kadın, çocuklarının kısa zamanda sokağı tanımalarına ve orada yaşamalarına çaresizlikten ötürü rıza göstermektedir.

iv-Nüfusumuzun yaş yapısının genç olması, üreme sağlığı eğitiminin bunlara yöneltilmesini de zorunlu kılmaktadır. Batının yakalandığı ve yaşadığı "**genç anne**" deneyimini, hızlı değişim süreci içinde kentsel yerleşmelerde yaşamamak istiyorsak, gençlere bu eğitim değişik kurumsal kanallardan verilmelidir. Aile terbiyemiz, gelenek göreneklerimiz, kızlarımızın "**genç anne**" olmalarını önler değerlendirilmesinin arkasına sığınmanın hiçbir yararı olamaz.

v- Türkiye'nin yaşamaya başladığı yeni dengede yaşlı nüfus günümüzde, toplam nüfus içinde küçük bir dilimi oluşturmaktadır. Yarınlarda yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %10 düzeyini geçebilecek. Yaşlıları koruduğu varsayılan geniş aile, toplumumuzdan artık silinmektedir. Çocuklarını yetiştirmiş anne-babadan oluşan küçük ailede, eşlerden birinin ölümü sonucu sağ kalanın, çocuklarından birinin ailesine eklenmesi genellikle yeni sorunlar doğurmaktadır. Çocuklar, yaşamları boyunca rol model ve arkadaş olarak gördükleri anne-babadan birine bu dönemde bakmamaktan ötürü yıpranmaktadır. Yaşlılar ve çocuklarına bu sorunları yaşatmamak istiyorsak, hepimiz için çok özel olan yaşlı nüfusa yönelik çağdaş sosyal refah kurumları geliştirilmelidir. Bu bağlamda yaşlı nüfus sorunu; ailesiz, kimsesiz, terk edilmiş v.b. kişilerle sınırlı değildir. Değişen aile yapımız, barınma olanaklarımız, kentsel yaşam ve çalışma hayatımızın oluşturduğu yeni bir biçim olmaktadır. Sorunu geleneksel dayanışma bağları ile değil yeni refah kurumları ve bunların kuralları ile çözmek gerekir.

vi-Türkiye'deki içgöç ve kentleşme sürecini çok boyutlu nitelikleri ve sistemden farklı beklentileri olan nüfus ile yaşayacağımız yeni bir dönemin eşliğindedir. Şimdiye değin plansız ve piyasa kurallarına göre gelişmeyen kentlerin, önümüzdeki kısa dönemde 30-35 milyon nüfusu da benzer şekilde emmesini beklemek, kentsel yaşamı çıkmaz sokağa yönlendirmekten başka bir şey olmayabilir. Ülkede gerçekleşecek yeni nüfus hareketlerinin toplumsal konum, sosyal tabakalaşma ve kültür olarak karmaşıklığını dikkate alan kentsel dönüşüm ve yerleşim politikaları mekansal düzenlemeler ile birlikte hayata geçirilmelidir. Başka bir anlamla bu ülkenin 30 milyonluk nüfus için oluşturduğu kent mekanlarına 75-80 milyon kentli nüfusu değişen beklentileri ile hiçbir yönetim buralara sıkıştırmamalıdır. Büyüyecek, farklılaşacak ve karmaşıklaşacak kentsel toplumun gereksinimlerini demokratik, etkin ve sağlıklı biçimde çözümlenecek kentsel örgütlenme düzeneğini bulmamız kaçınılmazdır. Kentsel yaşamın her alanını ilgilendirecek bu model, örgütlü toplum yaratmanın ipuçlarını da vermelidir. Kurumsal olarak düzenlenmiş örgütlü kentsel yaşam, kentlerde yaşanan etnik hareketler, enformel haberleşme ve dayanışma ağlarını sonlandırmayı hedeflemelidir. Kentsel eşitsizliği; cinsiyet, yaş ve köken farkı gözetmeksizin, kısa sürede çözümlenecek yeni kurallar bu model içinde yer almalıdır.

İnsanın, topluma diğer insanlar gibi katılabilmesini engelleyen sosyal dışlanma ya da yoksulluk önümüzdeki dönemde ülkemizin temel sorunlarından biri olabilir. İş bulamamak, çalıştığı halde kazancı ile geçinememek, ikinci bir işte ya da emeklilikte çalışmadan yaşamını sürdürememek, evlenememek, yer-yurt edinememek, geleceği belirsiz görmek v.b. yoksulluk sorunları "**hayirsevenlik**" bağlamında siyasetleştirilmeden, hak temelli sosyal politikalar ile çözümlenmelidir. Ekonomik büyüme-nüfus ilişkisinin yarattığı ve kaynaklık ettiği bu sorunları çözmeden, sosyal sistemi ulaştığı yeni dengeden kopartacak ve ülkemizi yeni sorun yumağına itecek söylemlerin hiçbir yararı yoktur.

Kaynaklar:

- Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, (2005): **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003**, Ankara
Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, (2006) : **Türkiye Ulusal Anne Ölümleri Çalışması 2005 Ana Rapor**, Ankara.
Nüfusbilim Derneği , (2007): **2007 Gençlerde Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Araştırması**, Ankara.

Dünyanın Her Tarafını Tehlikeler Sarmış

Onur SUNAL*

İskoç Elektronik Endüstrisi'nde Kurbanlar Gelecek Kuşaklar İçin Savaşıyor

İskoçya'da elektronik parça üreten bir Şrmada çalışan işçiler, son 10 yıldır işlerinin üzerlerinde yarattığı sağlık etkileri konusunda kampanya yapıyorlar. Çoğunluğunu kadın emekçilerin oluşturduğu çalışanların önemli bir bölümü, çeşitli kanserlere ve üreme bozukluklarına yol açan değişik kimyasallara sunuk kalıyor.

1970 ve 1980'li yıllarda Amerikan Elektronik Şrmaları, İskoçya'ya önemli ölçüde yatırımlar yaptılar. Üretim için gerekli olan suyla birlikte, aynı oranda yoğun ölçüde işsiz olan, genç bir kadın işgücü de buldular. Bunların tamamının işsiz ve sendikasızsız olmaları, sektörün büyümesi için gerekli olan sorunsuz bir yedek işgücü ordusunu, bu Şrmalara altın tepside sunuyordu. İlk yapılan yatırımların üzerinden 20 yıl geçtikten sonra imalat, önemli ölçüde asya ülkelerine kaydırıldı, büyük işten çıkarılmalar yaşandı ve daha da önemlisi bu sektör arkasında çok sayıda sağlık sorunu olan yeni işsizler yarattı.

1990'lı yılların ortalarında, İskoçya'nın işçi sınıfının yoğun olarak görüldüğü Greenock bölgesinde, National Semiconductor adlı bir Şrmada çalışan kadınlar arasında sağlık sorunları görülmeye başlandı ile ilgili söylentiler, dilden dile dolaşmaya başladı. Bu bölgede yaşayan insanlar, daha önce de gemi tersanelerinde yaşanan iş kazaları ve olumsuz çalışma koşulları ile bilinmekteydi.

İskoç sendikacı Jim Mccourt, 1997 yılında bölgede çalışan kadınların kendine gelerek yaşadıkları bebek düşürme olaylarını, doğan çocukların gelişim bozukluklarını, solunum yolları rahatsızlıklarını ve en önemlisi de kanser vakalarını anlatmaya başladıklarını ve bunun üzerine PHASE TWO (People for Health and Safety in Electronics) adlı bir oluşum kurarak, özellikle 'Temiz Oda' adı verilen yerlerde çalışan kadınlar üzerinde, bölgedeki bütün Şrmalarda, bir epidemiyolojik çalışma başlatılması için girişimlerde bulunduğunu söylüyor.

Temiz Odalar olarak adlandırılan ve elektronik endüstrisinin en önemli yarı iletken parçaları olan mikroçiplerin ürettiği bu bölümlerde, sürekli olarak nem ve ısı kontrolü yapılıyor ve üretilen parçalara zarar vermemesi için ortamda bulunan en küçük toz parçacıkları bile pahalı sistemler yoluyla yok ediliyor. Bununla birlikte, bütün çalışanların

koruyucu maskeler, eldivenler, giysiler ve botlar giydiği bu temiz odaların, son derece steril olduğuna inanılıyor.

Kaliforniya Üniversitesi'nden Joseph Delaou, üretilen mikroçipler için zararlı olan tozların emildiğini, ancak insan sağlığı için son derece tehlikeli olan zehirli buharların ortamda kaldığını belirtiyor. Yarı-iletkenlerin imal edildiği fabrikalarda, yaklaşık 500-1000 arasında farklı kimyasallar ve kanserojen etkisi olduğu bilinen trikloroetilen, benzen, diklorometilen gibi çözücüler ve ayrıca kadmiyum ve kurşun gibi ağır metaller kullanılıyor.

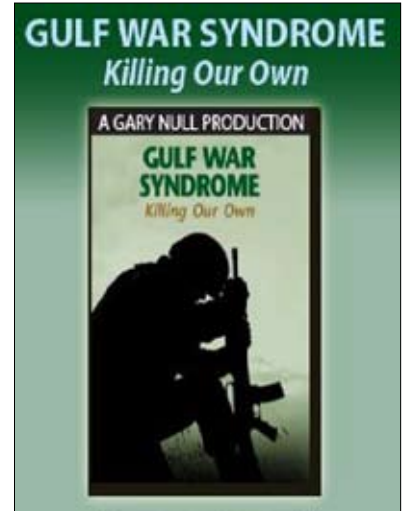
PHASE TWO adlı kampanyanın girişimlerinin ardından yapılan iş sağlığı güvenliği teftişleri sonucunda, bölgedeki 25 Şrmadan sadece 5 tanesinin sağlık konusunda alınması gereken minimum önlemleri aldığı ortaya çıktı. 1999 yılından bu yana çalıştıkları Şrmayla bir hukuk mücadelesine girişen İskoç kadınlar, yüklü avukatlık masraflarına dayanamayıp sonunda pes ettiler. Bunun üzerine medyanın gösterdiği yoğun ilgi de giderek azalmaya başladı. Phase Two kampanyasının yürütücüsü Mccourt, İngiliz hükümetinin zamanında doğrudan yabancı yatırımı çekebilme için örgütsüz işgücünün bulunduğu bölgeleri politik açıdan yatırıma uygun hale getirmiş olmasının ve kurnalsızlaşmanın, işlerini giderek zorlaştırdığını, ancak Phase Two girişiminin meyvalarını bugün emekli olmuş ya da uzun yıllardır çalışan kadınların değil, çalışmaya yeni başlayan ya da başlayacak olan genç kuşak emekçilerin toplayacağını belirtiyor.

ABD Askerlerinde Kimyasalların Neden Olduğu Körfez Savaşı Sendromu Hastalığı

Amerikan Kongresi'nde gerçekleştirilen bir panelde "Körfez Savaşı Sendromu'nun" gerçek olduğu ve yaklaşık 700.000 eski savaş erinin (muharibinin) dörtte birinden fazlasının bu hastalığa yakalandığı kabul edildi.

Birçok belirtisi olan hastalık konusundaki geniş çaplı bir araştırmanın sonuçları, 17 Aralık'ta açıklandı. Bu rapora göre hastalık, çöldeki haşerelere karşı kullanılan pestisitler gibi zehirli kimyasallar ve askerleri sinir gazına karşı korumak için kullanılan ilaçlardan dolayı ortaya çıktı. Askerlik mesleği ile ilgili ulusal güvenlik önlemleri nedeniyle bugüne kadar çok fazla eşine raslanmayan bu raporda, diğer sektörlerde olduğu gibi bir meslek hastalığı tanımı yapılmış oldu.

Amerikan Kongresi Eski Savaş Erleri İlişkileri Sekreteri James Peake'ye sunulan 450 sayfalık raporda, körfez sa-

* Fışek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Vakfı Gönüllüsü

vaşı sendromu olarak adlandırılan hastalığın gerçek olduğu ve bunun nörotoksik olarak adlandırılan zehirli kimyasallara sunuk kalma nedeniyle ortaya çıktığı bildirildi.

Rapora göre körfez savaşı hastalığının en önemli belirtileri, hafıza kayıpları, konsantrasyon güçlükleri, sürekli baş ağrıları, açıklanamayan yorgunluk, sürekli bir bitkinlik hali, yaygın bir ağrı hissetme durumu, solunum güçlükleri, sindirim sorunları ve psikolojik kaynaklı cilt sorunları.

Yukarıda anlatılanlara sebep olan en önemli iki unsur ise, sinir gazına karşı askerleri korumak için kullanılan ilaçta bulunan pyridostigmine bromide (PM) ve yoğun olarak sunuk kalınan pestisitler.

"Körfez Savaşı Sendromu" konusunda yürütülen araştırmalara ayrılan federal bütçenin giderek azaldığının da ortaya konduğu raporda devam eden çalışmaların sonuçlandırılabilmesi için yaklaşık 60 milyon dolarlık bir kaynağa ihtiyaç duyulduğu belirtiliyor.

Körfez savaşı sendromu adı verilen, kronik olarak görülen ve birçok belirtiyi beraberinde taşıyan kompleks hastalık, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezlerinde, 1994 yılında savaştan dönen askerlerin açıklanamayan sayısız sağlık yakınmalarının değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıktı.

Daha önce yayınlanan başka raporlar, hastalığın nedeni olarak savaş stresini gösteriyordu. Ancak son olarak yayınlanan ve ciddi araştırmalara dayanan bu kapsamlı rapor, hastalığın nedeninin kimyasal maddelerden kaynaklandığını ortaya çıkarmış oldu.

Avrupa'da Kullanılan Pestisitler İnsan Beyni İçin Büyük Bir Tehlike

Tarımda kullanılmak için tasarlanan kimyasal pestisitler, ürünleri istenmeyen böcekyere, otlara ve mantarlara karşı korumaktadır. Tarımsal ürünler için zararlı olan bu canlılara karşı oluşturulan birçok kimyasal molekül, özellikle böceklerin sinir sistemlerini hedef alır. Beyin biyokimyası açısından bulunan benzerliklerden ötürü aynı kimyasal moleküller, insanlar için nörotoksik olabilirler.

Özellikle gelişme evresindeki beyinlerin, bu kimyasalların yan etkilerinden ciddi olarak etkilenebileceği yönünde önemli endişeler bulunmaktadır. Bu kimyasalların insanlar üzerindeki etkileri ile ilgili yapılması zorunlu olan testlerin içinde gelişim nörotoksitesi konusunu ilgilendirenler yoktur. Bu alanda yapılmış olan epidemiyolojik çalışmalar, pestisitlere sunuk kalmanın sinir sistemi gelişimini olumsuz

yönde etkilediğini ortaya koyar niteliktedir.

Laboratuvarlarda yapılan deneysel çalışmalarda kullanılan maddelerde, Avrupa'da sıkça kullanılan organofosfatlar, karbamatlar, piretiroidler, etilenbisditiokarbamatlar ve klorofenoksi herbisitler gibi pestisitler incelenmiş ve bunların sinir sistemi gelişimini konusunda, onarılmaz ve geri dönülemez etkilerinin olduğu saptanmıştır. Bu nedenle, bu pestisitlerden korunma, sağlık alanında önemli bir öncelik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarımsal alanlarda çalışanlar için önemli zehirlenmelere yol açtığı bilinen pestisitlerin, aynı zamanda sinir sistemi sorunlarına neden oluyor olması ve özellikle gelişme dönemindeki beyinler için daha büyük bir risk faktörü oluşturuyor olması, yapılan son bir çalışmada 200'ü aşkın araştırmacının sonuçlarından faydalanarak ortaya kondu. Danimarka Üniversitesi'nden Phillippe Grandjean, Environmental Health adlı dergide yayınladığı çalışmasında Avrupa'da yılda yaklaşık 140000 ton pestisit kullanıldığını, bunun da kişi başına 280mg'a karşılık geldiğini altını çizdi. Avrupa'da tüketilen 4 sebze veya meyveden 1 tanesinde, en az iki tane pestisit kimyasal artığına rastlanıldığına dikkat çeken Grandjean, bunun özellikle gelişmekte olan çocukların beyinleri için büyük bir risk unsuru olduğunu önemle vurguladı.

Tahran'da Görülen İş Kazalarının Maliyeti

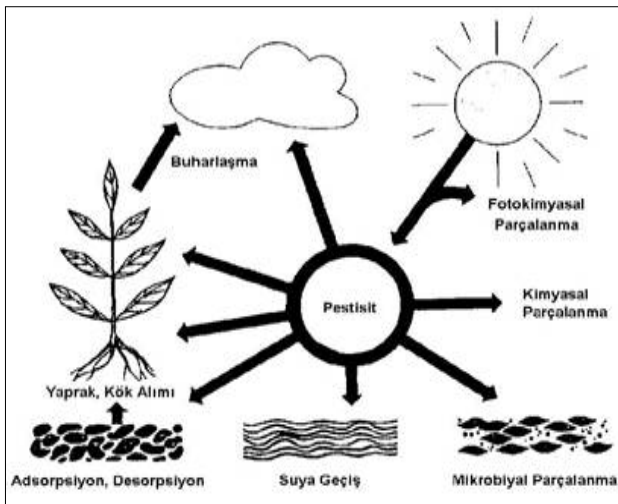
İş kazaları, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde ciddi sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Ölümlü iş kazalarının maliyeti, on yıllarla hesap edilebilecek iş günü ve yaşam süresi kayıplarıdır. Aynı zamanda, bakmakla yükümlü olunan aile fertleri için de ömür boyu yoksulluk anlamına gelmektedir. Ülkenin verimlilik artışına verdiği zarar da cabasıdır.

Roudsari ve Ghodsi'nin yaptığı ve 2007 yılında yayınladığı son çalışmada, insan sermayesi modeli kullanılarak ölümlü iş kazalarının insani maliyetleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Maliyetler hesaplanırken, ortalama kaybedilen yaşam süresi, ortalama kaybedilen çalışma yılı süresi ve yıllık ortalama kazanç değerleri kullanılmıştır. İran Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından sağlanan veriler kullanılarak yapılan çalışmada, 3 yıllık süreç içerisinde 7552 yaşam yılı ve 3656 çalışma yılının iş kazaları nedeniyle kaybedildiği hesap edilmiştir. Herbir ölümlü iş kazası için maliyet ise, yaklaşık 3,36 milyar Riyal olarak bulunmuştur. Hesap edilen toplam maliyet, herbir yıl için İran ulusal gelirinin %0,03'üne karşılık gelmektedir.

Bu durum ölümlü iş kazalarının maliyetinin sadece gelişmiş ülkelerde değil, görece olarak işgücünün ucuz olduğu ülkelerde de son derece büyük olduğu gerçeğini açığa çıkartmaktadır. İşyerinde sağlık-güvenlik konusunda alınması gereken önlemlerin bir maliyet unsuru olarak görülüyor olmasının yarattığı iş kazaları, ulusal verimliliği düşürmekte ve çok daha ağır külfetlerin yüklenilmesine neden olmaktadır.

***Yukarıda yer alan konular aşağıdaki kaynaklardan derlenmiştir.

www.ilo.org
<http://hesa.etui-rehs.org/uk/newsevents/newsfiche.asp?pk=1158>
<http://www.safetynet.org/archive.htm>
<http://osha.europa.eu/en/news/>
<http://www.ttl.fi/Internet/English/Information/Electronic+journals/Asian-PaciSc+Newsletter/2000-01/03.htm>

Bir Cinsel Suç Kurbanının Yol Haritası

Prof.Dr. Yasemin GÜNAY BALCI*

Bir cinsel suç kurbanının yol haritasını çıkarmak için 14 yaşındaki kız çocuğunun bir yetişkinle süreğenlik de arz eden bir cinsel ilişki yaşadığını düşünelim. Yetişkinin kim olduğu, nüfuzu, aileye verdiği statü ya da bazı maddi olanaklar vb. gibi birçok faktörün etkisiyle aile bireyleri şikâyetçi değil, hatta belki çocuğu böyle bir ilişkiye teşvik ediyorlar, deyim yerindeyse peşkeş çekiyorlar. Çocuksa, olan ve olması gerekenin ayrımını zaten yapamıyor. Bu durumda, ailenin ve çocuğun tutumu olayın suç olmasını ortadan kaldırmıyor. Diyelim ki, komşular bu durumu gördü, ihbar etti. Araştırma başlıyor. Bu çocuğun cinsel dokunulmazlığı ihlal edilmiş midir? Türk Ceza Kanunu'na göre, kişinin cinsel dokunulmazlığının ihlal edilmesi için, ille de kişinin vücuduna organ sokulması gerekmiyor. Vücuda organ sokulmadan, cinsel içerikli öpme, okşama vb davranışlar da, kişinin cinsel dokunulmazlığının ihlaline yöneliktir. Ne var ki, aile ya da çocuk şikâyetçi olsa da olmasa da, bu durum kanıtlanamıyor. Olayın suçlanan tarafı, makul bir zekâ düzeyinde ise, "Böyle bir şey iddia ediyorlar ama ben yapmadım" diyor. Tanıklar bile olsa, onlar "Yalancı tanıktır, ben yapmadım" diyor. Yapmamış olma olasılığı elenemediği için bu madde etkisiz eleman. Bu maddenin işleme için, olayın hemen ardından, kişinin vücudunda, Şizksel ve ruhsal bulgular saptanmış olması gerek. Kurbanın vücuduna organ sokulduğunu desteklemeyecek düzeydeki travmatik bulgular ve/veya olayla ilişkilendirilmiş akut stres bozukluğu gibi. Ancak özellikle erken dönemdeki bu ruhsal durum değişikliği kurbanın muayene edildiği pek çok birimde dikkate alınmıyor. Dolayısıyla, olayın üzerinden zaman geçen olgularda suçun basit ve temel hali olan, kişinin cinsel dokunulmazlığının ihlal edilip edilmediği kanıtlanamıyor (TCK:103/1).

Yine Türk Ceza Kanunu'na göre, vücuda organ ya da sair cisim sokulması, cezayı arttırıcı bir unsur. Bunun için kız muayeneye gönderilir. Himeni penis geçişine uygun değilse zaten suç kalmadı. Esnek yapıda ise suçlanan kişi yine suçlanamaz. "Zaten yapısı böyleymiş hâkim bey, ben yapmadım" denilir. Suçlananın avukatı olmak, kurbanın avukatı olmaktan daha kolay olsa gerek. Öyle ki, bütün bulgulara itiraz etmek mümkündür. Himende eski yırtıklar saptanırsa, "Rapora itirazımız yoktur ama yine benim müvekkilim yapmamıştır; kız kim bilir kimlerle yatmıştır" denilir. Yani olayın üzerinden belli bir süre geçti ise maddenin bu fıkrası da işlemez (TCK:103/2).

Geriyeye cezayı daha da arttırıcı bir unsur olan, suç sonrası kurbanın beden ve ruh sağlığında bozulma olup olma-

dığı gündeme gelir. Olayla ilişkilendirilebilecek şekilde ruh sağlığında bozulma saptanırsa, tek kanıt bu olacaktır. Neyse ki, görünüşe göre kız bedenen sağlam görünmektedir. Aids vs. bulaştı mı bilmiyoruz ama (bulaşmış olsa da ilişkilendirmek mümkün olmayacağından önemli değil), kolu bacağı kopacak şekilde bir sakatlık olmamıştır. Konuyla ilgili mekanizmanın tüm aşamalarındaki bireyler, "Aman ben bir şey olmuş demeyeyim de kim derse desin" der. "Defalarca evine girilmiş çıkılmış. Zaten bakire değilmiş. Kız halinden de memnun demek kolay, ruh sağlığında bozulma var deyivermek kolay mı?!" Cezası 15 yıldan başlıyor, üstelik başka kanıt da yoksa buna karar vermek biraz cesaret işi şeklinde yaklaşılır. Sonuç olarak ruh sağlığı bozulmamış denilir. Aslında, bu maddedeki ruh sağlığındaki bozulmadan kastedilenle, halk arasında anlaşılan arasında da büyük fark vardır. Yasada yazılı olan haliyle, "Ruh

sağlığında bozulma olmamıştır" denildiğinde, "Bu kişi bu olaydan etkilenmemiştir" anlamında kullanılmamaktadır. Öngörülen cezalara bakılırsa, yasada bu madde ile cinsel suçun işlenmesinin ardından, kurbanın bitkisel hayata girmesi ya da ölümüne neden olmanın birazcık haşş bir durum anlatılmaktadır. Diğer yandan, cinsel dokunulmazlığın ihlal edildiği, başka bulgularla bir türlü kanıtlanamadığında, bu konudaki karara kilitlenilmektedir. Yasa uygulayıcılar ya da konuyla ilgili uygulamada yer alanlar, neredeyse hiçbir olgunun bu maddede sokulmaması gerektiği şeklinde davranmaktadır. Eğer elde "Ruh sağlığı bozulmuştur" şeklinde bir rapor varsa; bu kez "Hayır bozulmamıştır" diyen bir merci bulana kadar, tekrarlı rapor başvurularında bulunulmaktadır. Mahkemesince kendiliğinden istenmese bile suçlananın avukatının itirazı üzerine bu işlem yapıla-

* ESOĞU Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı Başkanı

caktır. Böylece maddenin bu fıkrası da işlemez olmaktadır (TCK:103/6). Gördüğünüz gibi ortada kanıt yok.

Olay kamuoyunda duyulmazsa (ki böyle pek çok olgu vardır) bir sorun yok. Dosyayı kapatabiliriz. Diyelim ki, kapamadık, ruh sağlığının bozulmamış olduğuna dair rapora itiraz edildi. Yeni bilirkişilerin ruh sağlığının bozulduğuna karar verme ihtimali var. Bu durumda suçu şikâyete bağlı suç kapsamına sokmak için kurbanın yaşı gündeme getirilir. Öyle ya, 15 yaşını tamamlamış ise, reşit olmayan kişiyle rıza ile cinsel ilişkide bulunma maddesine girer, şikâyet yoksa cezası da yoktur (TCK:104/1). Yaş tayini talebinde bulunulur. Yaş tayini yapacak kişilerin elinde kişinin 15 yaşını tamamlayıp tamamladığını söyleyecek sihirli bir değneği yoktur. Bazı sorular sorarlar, boyuna bosuna bakarlar, bazı graşler çektirirler. Kemik yaşıyla ilgili olarak kullanılan bazı skalalar vardır. Bizim toplumumuza uysa da uymasa da bu ölçütlere göre karar verilir. Kemik yaşına göre 15 yaşını tamamlamış olmakla birlikte, kemik yaşının biyolojik yaşından büyük ya da küçük çıkmasını etkileyen pek çok faktör olduğu kaydedilir (o da edilirse tabii ki). Ancak karar aşamasında cümlenin ikinci kısmının bir önemi olmaz.

Eğer küçük kurban, 15 yaşını tamamlamış olsa bile, kendisine karşı işlenen Şilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş ise, 15 yaşın altındaki çocuk gibi değerlendirilir. (TCK:103/1). Cebir, şiddet, hile veya iradeyi etkileyecek başka bir nedene gerek yok, bu çocuklara karşı işlenen her türlü cinsel davranış suçtur. Ancak suç varsa tabii ki. Kemik yaşı büyük de olsa zekâ yaşı küçüklüğü, zekâ özürülü olarak değerlendirilmesine yol açar. Diyelim ki kurbanın zekâ özürülü olduğu ortaya çıktı. Suçlananın avukatı, bu kez, "Kurban zekâ özürülü olabilir; himende eski yırtık olabilir, ama benim müvekkilim yapmamıştır" diyecektir. Hatta bu aleyhe bile işleyebilir, keza kurbanın ifadelerine güvenilirliğin güvenilmeyeceğini gündeme getirir. "Zekâ özürülü olduğu için gelen geçen herkesle yatan biridir, dolayısıyla suç benim müvekkilime yansıtılamaz" denilecektir. Bu nedenle kişiyi suçlamak mümkün değildir.

Diğer yandan, yeni TCK ilk yürürlüğe girdiğinde, 15-18 yaş arasındaki reşit olmamış kişilerle rıza ile cinsel ilişkide bulunma açısından kurban ve suçlanan arasında 5 yaştan büyük fark varsa şikâyet koşulu aranmıyordu. Daha sonra yapılan bir değişiklikle, toplum koşullarımız göz önüne alınarak 16-17 yaşındaki kızlarla arkadaşlık ettiğini ileri süren 35-40-50-60 yaşındaki kelli fellî adamlar mağdur olmasın diye, şikâyet koşulunu ortadan kaldıran bu durum yasadaki çikartıldı (Kaldırılan 104/2).

Diyelim ki, 15 yaşını tamamlamamış, ruh sağlığı da bozulmuş olsun. Bu kez suçlananın, işlediği iddia olunan Şilin hukuki anlam ve sonuçlarını değerlendirebilecek yetenekte olup olmadığı gündeme getirilir. Öyle ya, akli başında biri böyle bir şey yapmaz. Toplumda tanınan, belli bir mesleği icra eden, zekâ problemi olmayan bir kişinin, iddia olunan eylemi değerlendirebilecek kadar akli başında olduğuna karar verildiğini düşünelim. Dava yine bitmez. Bu kez suçlananın yaşı başı göz önüne alınır bu yaşta ereksiyon yeteneğinin olmadığı, zaten bu suçu işleyecek Şizksel yeterliliğe sahip olmadığı gündeme getirilir.

Özetle, olayın üzerinden belli bir zaman (genellikle 10 günden daha fazla olarak kabul edilir-ki bu süre içinde anüs ve himendeki travmatik bulguların iyileşmesi beklenmektedir) geçmiş olgularda suçlanan tarafın suçunun kanıtlanabilmesi pek mümkün değildir.

Bir olayın cinsel suç sayılabilmesi için pek çok koşulun bir araya gelmesi gerekir. Bunların bir kısmını sayarsak;

- Ulu orta, sokakta, başkalarının da gözü önünde, ağzı burnu bantlanarak ya da kelle paça yakalanıp sürüklenerek izbe bir yere götürülmüş olması,
- Daha önceden bakire olup himeninde yeni yırtık olması,
- Vücudunda gözle görülür yaraları bereleri olması,
- Üstü başının yırtılmış olması,
- Suç öncesi mini etek ya da kot giymemiş olması,
- Suçlananın daha önceden tanınmaması, onunla hiç karşılaşmamış olması
- Güzel ve bakımlı olmaması vb.

Bunun dışındakiler salt iddia olup mutlaka çürütülebilir. "Aile içi eşe yönelik cinsel şiddet iddiaları, boşanma aşamasında tazminat ya da para kopartmak ya da intikam almak içindir" denilebilir. Tüm ensest iddialarında, "Çocuk Şim seyretmiştir, onun etkisiyle uydurmaktadır" ya da "Babası/abisi/amcası/dayısı gibi kişiler erkek arkadaşlarına karıştığı ya da kötü davranışlarına müdahale ettiği için intikam almak istemektedir" denilebilir. Ev içi olmayan olgularda, suçlanan tanıdık biriye örneğin arkadaşı, şörtü, nişanlısı vb. ise, "Kurban evlenmek için böyle bir suça maruz kaldığını iddia etmiştir" denilebilir. Çocuk-büyük tüm kadınlar aslında isteyerek cinsel ilişkide bulunup meşhur olmak ya da "Saydığım ikincil kazançlar nedeniyle başvuruda bulunmaktadır. Bu kazançlar için, doktordan doktora, kurumdan kuruma dolaşmakta, dava sürecine katlanmaktadır" denilebilir.

Sonuç olarak, koca adamların gencecik taze kızlara ilgisi ne iltir, ne de son olacaktır. Kamuoyuna yansımayan pek çok olgu vardır. Karanlıkta çıkış yolunu bulmaya çalışan ergenlik dönemindeki kız/kadınlara yol gösteren (!) yetişkin erkekler, sonuçta karşı karşıya kalınan durumun sorumluluğunu da bu genç kadınlara yüklemektedir. Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı gelenek ve söylemlerden de pek güzel beslenmektedir. Senaryolarda farklılık olsa bile masalın sonu benzer şekilde bitmektedir. Ezberi bozmak için masalın sonu değil, masalın aslını değiştirmek gerekmektedir. Masalın aslı beyinlerimizdeki cinsiyet algısıdır.

Ne yapılmalı ?

- İşe uygun yükseklikte merdiven kullanmalı.
- A tipi portatif merdivenleri kullanırken düşmeyi önleyici ekipman kullanmak gerekmez. Bununla birlikte merdiveni güvenli olarak kullanmak zorunludur.
- Merdivenlerin ayaklarının kaymasını engellemek, bunun için;
- Merdivenlerin ayaklarının kaymasını engellemek, merdivenin en üst iki basamağının kullanılmaması ve kişinin kayış tokasının merdivenin iki kenarında bulunması gerekir.
- Merdiven kullanımında 3 nokta kuralına uyulmalıdır. (iki ayak ve bir elin merdivene temas etme durumu, iki el ve bir ayak)
- Eğer iki elle çalışmak gerekiyorsa ve kişi (A,B,D'de 1,2 m.) A'de 2 merdiven üzerinde çalışıyorsa düşme karşı koruyucu teçhizat kullanmak zorundadır.

İKİ DAKİKA DÜŞÜN
> Sayfa 23'ün yanıtı

Boztepe'nin Genç Kızları Kentle Tanışıyor

Gülbiye YENİMAHALLELİ YAŞAR*

21-22 Kasım 2008'de Ankara'da TMMOB Mimarlar Odası'nca düzenlenen Çocuk, Kent, Çevre ve Mimarlık Ulusal Buluşması'na Vakfımız bir araştırmayla katıldı.

Genç Kız Evimizdeki etkinliklere katılan genç kızlarımızın kentli olma bilincini irdeleyen araştırmamız, gönüllülerimizin katılımına ve genç kızlara kattıklarına tanıklık etti.

Ankara'nın içerisinde, gökdelenlerin gölgesindeki Agecekondu'da yaşayan genç kızlar, kentten izole olmuş bir yaşam sürdürüyorlar. Varlık ile yokluk bir arada. Okulları var, ama okulu sürdürebilmek için destekten yoksunlar. Hakları var, ama hem bilmiyorlar hem de nasıl elde edeceklerinden habersizler. Bilgi hazineleri yanı başlarında, ama ne ulaşacak olanakları var ne de nasıl ulaşacaklarını biliyorlar. Fişek Enstitüsü'nün, "kentli-evi" yaklaşımı çerçevesinde, Ankara-Türközü-Boztepe Mahallesi'ndeki dar gelirli ailelerin, "ilköğretime devam etmekte olan" genç kızlarına yönelik başlattığı, "Genç Kız Evi", 5.ders yılında da çalışmalarını sürdürmektedir.

"Genç Kız Evi" projesinin temelini, "kentli evi kavramsallaştırması" oluşturmakta ve Enstitü'nün çocuk emeğinin sona erdirilmesi çalışmalarının bir parçası niteliğinde görülmektedir.

Bu kavramsal çerçeve bağlamında Genç Kız Evi'nin

TABLO 1: KENTLİ OLMAK NE DEMEK?

YANITLAR	4. Sınıflar (12 Kişi)		5. Sınıflar (15 Kişi)		6. Sınıflar (9 Kişi)		7-8. Sınıflar (12 Kişi)	
	Sütun %	Satır %	Sütun %	Satır %	Sütun %	Satır %	Sütun %	Satır %
1. Çevreyi korumak, çevreye duyarlı olmaktır	4	5	7	19	18	38	18	38
2. Kitap okumak, araştırmacı olmak, bilim ve teknolojiyi geliştirmektir	-	-	5	43	4	29	4	29
3. Kurallarına uymaktır (görgü, trafik vd)	18	18	13	25	20	32	16	25
4. Eğitilmiş, bilgili ve kültürlü olmak; kız çocuklarını okutmaktır	7	11	13	39	9	22	11	28
5. Kentli olmayı bilmek, kent kültürüne sahip olmaktır	4	10	2	10	-	-	18	80
6. Hak ve sorumlulukları bilmek ve kullanmaktır	4	13	-	-	11	63	4	25
7. Sinema, tiyatro, konser gibi sanatsal ve kültürel etkinliklere katılmaktır	-	-	4	29	11	71	-	-
8. Kentin zenginliklerinden yararlanmaktır: okul, hastane, kütüphane, postane, market, park, spor alanları	11	21	13	50	9	29	-	-
9. Yardımsever, saygılı, hoşgörülü olmaktır	21	21	14	29	16	25	16	25
10. Kolayca alışveriş yapabilmektir: marketten, mağazadan	-	-	9	100	-	-	-	-
11. Kentli olmak özgürlüktür, barış içinde yaşamaktır	7	66	2	33	-	-	-	-
12. Kentte doğmak, büyümek ve yaşamaktır	18	42	2	8	2	8	11	42
13. Güzel konuşmak, düzgün giyinmektir	7	15	18	77	-	-	2	8

* Öğr. Grv. Ankara Üniv. Sağlık Eğitimi Fakültesi
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

TABLO 2: NASIL BİR KENT İSTİYORUZ?

YANITLAR	4. Sınıflar (12 Kişi)		5. Sınıflar (15 Kişi)		6. Sınıflar (9 Kişi)		7-8. Sınıflar (12 Kişi)	
	Sütun %	Satır %	Sütun %	Satır %	Sütun %	Satır %	Sütun %	Satır %
1. Düzenli, güvenli, huzurlu, temiz ve yeşil bir kent	32	18	21	31	23	24	30	27
2. Okumaya önem ve fırsat veren	12	20	8	33	4	13	13	33
3. Kurallara uyulan (görgü, trafik, sigara yasağı vb)	8	14	5	21	15	50	5	14
4. Bilgili, duyarlı, düşünceli insanların olduğu	-	-	3	25	11	63	3	13
5. Okul, Park, tiyatro, sinema, spor, hastane, kütüphane gibi sosyal olanaklara sahip	-	-	9	30	15	35	18	35
6. İnsana, doğaya ve hayvana saygılı	12	14	12	38	11	24	13	24
7. Terör, vahşet ve doğal afetlerin olmadığı	12	14	23	71	-	-	8	14
8. İstihdam olanaklarına sahip	4	17	3	33	4	33	3	17
9. Hoşgörülü ve yardımsever insanların olduğu	8	13	11	47	13	40	-	-
10. Haklarını ve sorumluluklarını bilen insanların olduğu	12	43	3	29	4	29	-	-
11. Ayrıcalıkların, zengin fakir ayrımının, maddi sıkıntılarının olmadığı	-	-	3	33	-	-	10	67

rica tiyatrolara, gezilere, hayvanat bahçesine, müzelere, kentin hareketli alanlarına düzenlenen gezilerle çocukların yaşadıkları kenti tanımaları sağlanmakta ve okula devam ettikleri sürece o kentin bir parçası olacakları inancı güçlendirilmektedir. Öte yandan kız çocuklarının Genç Kız Evi'nde gördükleri ilgi ve sevgi özgüvenlerini geliştirmekte, yetilerini ortaya çıkarmalarına olanak sağlamakta ve sonuçta ne istediklerini bilen kişilikli ve meslek sahibi bireyler olmalarını olumlu yönde etkilemektedir.

Beş yıl boyunca genç kızlara, kentli değerler tanıtmaya çalışılmış; bunlar yaşamın içinde ve yaşatılarak öğretilmeye çalışılmıştır. Bu deneyimde ulaşılan

noktayı anlamak için genç kızlara sorular sorulmuştur :

- 1) Kentli olmak ne demektir ? (Tablo 1)
- 2) Nasıl bir kent istiyoruz ? (Tablo 2)

Genç kızlarımız kentli olmak kavramına ağırlıklı, kurallara uymak, yardımsever saygılı hoşgörülü olmak, çevreyi korumak, eğitimi bilgilili kültürlü olmak ve kentin zenginliklerinden yararlanmak anlamlarını yüklemektedirler.

Genç kızlarımızın nasıl bir kent istiyoruz sorusuna ağırlıklı verdikleri: düzenli güvenli huzurlu temiz yeşil, insana doğaya hayvana saygılı, terör vahşet ve doğal

afetlerin olmadığı, okul park tiyatro sinema spor hastane kütüphane gibi sosyal olanaklara sahip, okumaya önem ve fırsat veren, kurallara uyulan, hoşgörülü ve yardımsever insanların bulunduğu bir kentte yaşamak ise bir özlem. Çünkü kentte olmasını istediklerini Boztepe'de bulabiliyor musunuz sorusuna kızların hepsi "hayır" diyor. Bu da onların nasıl bir yoksulluk ve yoksunlukla kuşatıldıklarını, ne denli kente uzak yaşadıklarını açık bir şekilde gözler önüne seriyor.

Her iki tabloya birlikte bakıldığında kentli olmak tanımları ile yaşamak istediğimiz kent tanımlarının çok büyük oranda örtüştüğünü görüyoruz. Ancak Tablo 2'de hemen dikkati çeken birkaç özlem çocukların ülkemizin sosyo-ekonomik yapısının neden olduğu yoksulluklarını gün yüzüne çıkarıyor. Bu özelemler ayrıcalıkların, zengin fakir ayrımının, maddi

sıkıntılarının olmadığı ve yeterli istihdam olanaklarına sahip bir kent özlemi. Doğal afetleri bir kenara bırakacak olursak yine çocukları dile getirdiği terör ve vahşetin olmadığı bir kent özlemi büyük oranda bu sorunların bir sonucu değil mi?

Biz genç kızlarımızdan umutluyuz. Onlarla yaşadığımız yaklaşık 5 yıllık bir deneyimde, onların bu yoksulluk ve yoksunluk çemberini kırmalarını sağlayacak eğitimin önemini çoktan kavradıklarını ve artan ders başarıları ile bu çemberi şimdiden kırmaya başladıklarını sevinçle gözlemliyoruz.

Osmanlı Döneminde Madenlerde Çocuk Zulmü

Özetleyen : Onur SUNAL

Çocuğu o küçük bedeniyle madenlerde düşünebiliyor musunuz?

*Daracak, nemli dehlizlerde, günboyu siyah renkten başkasını görmeyen, yorgunluktan bayılacak hale gelen ve ancak zorbalıkla orada tutulabilen çocuklar ...
Buna çocuk çalıştırma değil, çocuk zulmü denir.*

*Araştırmacı-yazar Erol Çatma,
maden işçiliğinden araştırmacılığa giden yolculuğunda verdiği ürünlerle kendini kanıtlamış;
kitaplarıyla da kalıcı izler bırakmış bir yazar.
Özgür düşüncesiyle, arşiviyle ve çalışmalarıyla farklı bir görüntü sergiliyor.
17 Aralık 2008 Çarşamba günü, Nusret H.Fişek Bilim ve Sanat (NHF) Ortamında,
maden işçiliğinden başlayan meslek serüveninin son halkası olan
araştırmacılıktaki hünerini sergiliyor.*

Söyleşinin Kolaylaştırıcısı, Prof. Ahmet Makal, giriş konuşmasında, Zonguldak ilinin, 19. y.y.'da taş kömürünün enerji üretimi için kullanılmaya başlamasından sonra, bu madenle özdeşleştiğini ve taş kömürünün ilk başlarda Osmanlı Donanması'nın ihtiyacını karşılamak üzere kullanıldığını belirtti. Prof. Makal, taş kömürünün, Zonguldak ilini her açıdan şekillendirdiğini ve bu süreç içerisinde dramatik olayların da yaşandığını dile getirerek şunları söyledi:

"Zonguldak iki defa zorunlu çalıştırmaya konu olmuştur. İlki 1840'larda, Dilaver Paşa Nizamnamesi sonrasında ve ikincisi 1940'lı yıllarda İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. 1940'lı yıllardaki ikinci mükelleşyet uygulamasında, 700 madenci hayatını kaybetmiştir.

Kendisi de bu bölgede doğan ve büyüyen Erol Çatma, bu süreçte yaşananlardan maden işçisi olması nedeniyle doğrudan etkilenmiştir. Daha sonra madencilik ve madencilerin çalışma koşulları üzerine araştırmalar yapmış ve bunları kitap haline getirerek herkesle paylaşmıştır. Osmanlıca öğrenmiş ve arşivlerden yer alan değerli bilgi ve belgeleri, gün ışığına çıkartmıştır."

Erol Çatma, Osmanlı madenlerinde çocuk işçilik konusuna ilgilenme nedenlerini anlatarak konuşmasına başladı.

"İlk başta, asker işçiler ve mahkum işçiler konusunda çalışmaları olmuştum. Ancak Sayın Makal'ın, Havza'daki çocuk işçilik konusunun tarihi boyutu konusunda büyük eksiklikler olduğunu söylemesi, bana önemli bir görev yükledi. Zonguldak Taş kömürü Havzası Tarihi'nin, 1865-1908 dönemine ilişkin, konuyla ilgili bazı bölümlerini sizlerle paylaşmak istiyorum. Zonguldak'ta 1,5 asırdır ailemin aynı işi yapıyor olması ve madencilik uğruna birçok kayıplar vermiş olmamız, benim de madenci olarak çalışmış olmam, konuya özel olarak eğilmemin temel sebebinin oluşturmaktadır."

Çatma, konuşmasını çocuk işçiliğinin Batı'daki tarihini anlatarak sürdürdü. Konunun mihenk taşı olarak da İngiltere'de 1802 yılında çıkarılan Çirakların Bedensel ve Zihinsel Sağlıkları Hakkındaki Yasa'yı gösterdi. Bu yasadan tam 38 yıl sonraki Zonguldak madenlerinde çalışma koşullarını Erol Çatma şöyle tanımlıyordu :

"1840-1865 döneminde, son derece ağır koşullar altın-

da, dar ve döküntü yerlerde çocuklar çalışmış ve küfecilik yapmışlardır. Çalışma koşullarının son derece kötü olduğu madenler, diz boyuna kadar çamurlu sularla kaplıydı. Maliyetleri düşürmek kaygısıyla işletmeler, hiçbir işçi sağlığı iş güvenliği önlemi almıyordu. Bir taraftan verilen yevmiyelerin abartılarak anlatılması, diğer taraftan da yeni bir yer görecektir olmanın verdiği heyecan, çocukları ve gençleri bu bölgeye getirmiştir. Bir süre evden uzak yaşamaya başlayan bu çocuklar, işlerinde ustalaşarak tam bir madenci olmuşlar ve eski yaşamlarına giderek yabancılaşmaya başlamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu, giderek artan taş kömürü gereksinmesini karşılayabilmek için Dilaver Paşa Nizamnamesini 1865 yılında yayınlamıştır. Bu bir bakıma verimliliği artırmak için bölge halkının zorla madenlerde çalıştırılması anlamına geliyordu. Bunun la birlikte başlayan mükelleşyet uygulaması daha sonra 1940 yılından sonra çıkarılan Milli Koruma Kanunu'nda geçen aynı uygulamaya temel teşkil etmiştir.

Nizamnamenin bir sosyal politika uygulaması olarak

kabul edilmesi pek doğru olmaz; çünkü burada salt amaç, zorunlu çalışmayı da mükelleşyet (yükümlülük) yoluyla sağlayarak, kömür madenlerinde üretim açığını kapatmaktır.”

Çatma, ikinci bölümde, Osmanlı Döneminde Havza'daki çocuk işçiliği konusunu, arşivinde bulunan kaza ve günlük raporlarını kullanarak açıkladı:

“Madenlerde çalışan 14-18 yaşları arasındaki işçiler, 250-300 metrelik yolu günde 18 defa gidip gelerek, 15kg. ağırlığındaki taş kömürlerini küfeler içinde taşıyorlardı ve karşılığında 6 kuruş yevmiye alıyorlardı. Ancak, bazı tarihçiler tarafından ortaya konan bu rakamların da, gerçeği yansıttığı pek söylenemez. Söylenildiği gibi, 7-8 saatlik bir çalışma için, işletme sahipleri asla böyle bir para vermezlerdi. Bununla birlikte Havza'da çalışanların önemli bir kısmı, işi aksattığında, zorla zaptiye tarafından maden ocaklarına getiriliyordu.

-Madenlerde çalışma koşulları, her bakımdan yetersizdi. Ocakların içindeki su hendekleri toz ve toprak ile dolar, sular ocağın içine yayılarak yolları çamur hale getirirdi. Bu nedenlerle ocakların içi, son derece rutubetli olurdu. Ocak içindeki boyunduruk, bağ ve sarma gibi tahkimat işlerinin eksik olması, ölümle sonuçlanan kazalara neden olurdu.”

Çatma, konuşmasının ilerleyen bölümlerinde, çeşitli belgeler ve raporlardan faydalanarak, 1890'lı yıllarda yaşanan ve ölümle sonuçlanan bazı iş kazalarından örnekler verdi.

“Grizu gazının ateş almasıyla meydana gelen patlamalarda yanan ve yaşamını yitirenlerin arasında çocuk işçilerin de olduğunu gösteren belgeler, bu yıllarda madenlerde çalışan çocuk işçilerin de yaşamlarını yitirdiklerinin veya yanarak ağır yaralandıklarının en önemli kanıtlarıdır. Çocuk işçilerin öldüğü kazaların birçoğu, ihmal ve gerekli işçi sağlığı iş güvenliği önlemlerinin alınmamasından kaynaklanmıştır. Madenlerde yaşanan ölümlü kazaların önemli bir bölümü, grizu patlamasından, göçüklerden ve taşımacılık işlerinden meydana gelmekteydi. Madenlerin hiçbirinde havalandırma tertibatı ve lamba yoktu. Oysa bu nedenle icad edilen Davy Lambası, grizunun ateşle buluşmasını engeller ve grizu gazının tehlike yaratacak seviyelere ulaşması durumunda uyarı vererek, işçilerin madeni terketmesini sağlar. Ocakta metan gazının birikmesini engellemek gerekir.”

Erol Çatma, konuşmasının son bölümünde ise, şunları söyledi:

“Mirliva Mahmut Paşa 1900 yılında, artan iş kazaları ve ölümler nedeniyle, bazı öneriler ortaya sunmuştur. Buna göre, ölen işçinin ailesine, kazanın gerçekleşmesi konusunda suçlu olup olmadığına bakılmaksızın, uygun bir miktarda tazminat ödenmeliydi. Bu öneriye bakarak, 1869 yılında çıkarılan Maden Yasasının benzer hükmünün uygulanmadığı, kolayca görülebilir.

1908 yılında Meşrutiyetin İlanı'ndan sonra, çocuk işçiler için de önemli olan bazı yazışmalar bulunmaktadır. Buna göre, küçük amelelerin ocaklara kabul edilmemesi, 16 yaşından küçük çocukların maden ocaklarında çalıştırılmasının yasaklanması konusunda 1911 yılına ait, lağımçı, meşaleci, kazmacı ve bağcı olarak çalıştırılmayacakları konusunda 1914 yılına ait, bazı yazışmaların varlığı söz konusudur. “

Çatma, konuşmasının sonunda, olayın çok önemli bir başka boyutuna değinmiştir. Bu bölgede çalışan çocukların sadece ocakta yaşanan patlamalar nedeniyle ölmelerini ve yaralanmalarını, çocukların içinde bulunduğu durumu anlatmak konusunda merkeze yerleştirmenin, yaşanan duru-

mun vahametini ortaya koymak açısından yeterli olmayacağına sözlerine ekleyen Çatma, kazaların dışında günlük yaşam koşullarının ve zorla çalıştırılıyor olmanın da, birer insanlık ayıbı olduğunu ve bu gerçeklerle, bu bölgede çalışan bütün çocukların yüz yüze kaldığını belirtti.

Bu bölgede, ailesiyle birlikte yaşayan ve bu koşullar altında kendisi de madencilik yapan ve emekli olduktan sonra yaptığı araştırmaları, yaşam ve iş tecrübesiyle birleştirerek hizmet etmeye devam eden Erol Çatma, güzel sunumunun ardından, izleyicilerin soru yağmuruna tutuldu. Bu doyurucu ve ufuk açıcı söyleşi, Çatma'nın bir müjdesi ile sonlandı : “Anlattıklarımı yakında bir kitapta da izlemeye devam edeceksiniz”.

Çocuk ve Sokak

Emirali KARADOĞAN*

Çocuk ve sokak ayrılmaz bir ikili gibidir. Bu ikili ilişki, çocuğun bireysel gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Çocuk, sokakta toplumsal bir varlık olmaya başlar. İnsanların bir arada birbirini anlayarak, paylaşarak, ortak hareket ederek bir arada yaşayabilmesinin temelleri, aslında çocuklukta ve sokakta atılır. Çocuk, evden sokağa indiği an kendi yaş grubu ile iletişime geçer. Bu iletişimin temel alanı sokaktır.

Sokak, çocuklar için büyük bir oyun bahçesi niteliindedir. Diğer çocuklar da oyunun birer parçası; diğer aktörleridir. Çocuk, evde ailesi ile paylaşmadığı ve dile getiremediği istek ve heyecanlarını, aynı duygular içinde olan diğer çocuklarla paylaşır. Bu süreçte çocuklar, bireysel gelişimlerini tamamlar, hep beraber toplumun geleceğini şekillendirir ve toplumun daha hoşgörülü olmasını sağlarlar. Hoşgörüsünü ve bireysel gelişimini sağlarlar. Kısaca sokak, çocuğun gelişmesinde önemli bir rolü olan eğitim ve oyun alanıdır.

Ancak, çağlar boyunca sokağın çocuklar açısından anlamı bununla sınırlı kalmamıştır. Yoksullukla beraber sokağın çocuk için anlamı değişmeye başlamıştır. Kimi çocuk için oyun ve eğitim alanı olarak gördüğümüz sokak, kimi çocuk için hayatın zor anlarının yaşandığı bir çalışma alanına dönüşür.

Sevecen ve güler yüzlü sokaklar, yoksulluğun ve yoksunluğun artmasıyla beraber, yoksul çocukların, artık çıkmak istemediği alanlar haline gelmeye başlamıştır. Oyun alanı olarak gördüğümüz sokaklar, yoksul çocuklar için çalışma alanı haline gelmiştir; "oyun bahçesi", "iş bahçesi"ne dönüşmüştür. "Oyunda kazanma mücadelesi" de "hayatta kalma mücadelesi"ne dönüşmüştür. Bu dönüşümle birlikte çocuğun gelişimi de engellenmiştir.

Çocuk oyun oynarken paylaşmayı, hoşgörüyü, ortaklaşa çalışmayı deneyimlerken; sokakta çalışmayla, yaptığı iş çerçevesinde, diğer çocuk ve yetişkin çalışanlarla rekabeti, ve doğa şartlarıyla (sıcak-soğuk) mücadeleyi deneyimlemektedir.

Türkiye'nin neredeyse her yerinde gözümüze çar-

pan "kağıt" ve plastik atık" toplayıcıları; geri dönüşüm işçileri vardır. Bu işçilere dikkat ettiğimizde, ayırım yapmaksızın neredeyse her yaşta kız ve erkeği görmek olasıdır. Kimi tek başına, kimi ailesiyle birlikte, sırtına yüklediği kendinden büyük el arabasıyla kağıt ve plastik atık toplar.

Bu sektörün işçileri arasında en çok göze çarpan ise her zamanki gibi çocuklardır. Özellikle akşamdan sonra ve neredeyse sabaha kadar çöplerde kağıt ve plastik atık toplayan bu çocuklar için, sokaklar, "iş" alanlarına dönüşmüştür. Genelde oynamak için sokağa çıkan çocukların yüzündeki mutluluğu bu çocuklarda göremezsiniz. Çocuğun sokağa çıktığında yüzündeki mutluluğun izini ne yazık ki bu çocuklarda göremezsiniz. İşe giden yetişkin bir insanın yüzündeki bezginliği, bu yaştaki bir çocuğun yüzünde görmenin bizi ürküttüğünü söylemek sanırım pek yanlış olmayacaktır.

Kayıt dışı sektörde ve kayıt dışı olan bu yaşamlarda, sokağın sevecenliği kalmamıştır. Artık sokak, tüm kötülükleri ile çocukların karşısındadır. Çalışan çocuğa, çöplerde mikrop, havada aşırı soğuk ve sıcak sunulur sokaklarda. Ve bu yüzden oyun alanından çalışma alanına dönüşen sokakta çocuklar mutlu bir şekilde değil, hırçın bir şekilde bakarlar. Çünkü sokak artık çok acımasızdır bu küçük ve savunmasız bedenlere. Çocuk sokakta atık toplarken de eğlenir; bu çocuklukta kaynaklıdır. Aşağıda size tanıtacağım geri dönüşüm işçisi kardeşlerde de bu gözlenmiştir. Ancak iki gülüşün ardında gerçekler saklıdır. Gerçek; çöplerde, mikroplu ortamlarda mücadeledir, para kazanma savaşıdır.

Şimdi size kardeş, iki geri dönüşüm işçisini tanıtmak istiyorum:

Resimdeki kardeşlerden biri 14, diğeri 12 yaşında. Adlarını doğru söylediklerini pek sanmıyorum; daha çok birbirlerine taktıkları lakapları söylediler. Bu belki korkudan belki de umursamazlıktandı. Büyüğü kendisini Josef, küçüğü de Ramazan (Tatar Ramazan) olarak tanıttı. Toplam dokuz kardeşler ve aileleri ile beraber Gaziantep'ten Ankara'ya gelip, kayıt dışı sektördeki kağıt toplayıcıları arasında yerlerini almışlar.

Anlatımlarına göre, topladıkları bu atıkları, kendileri-

* Fışek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Vakfı Gönüllüsü

ne daha önce bildirilen bir noktada kamyonu veriyorlar, kamyon da bu geri dönüşüm maddelerini alan merkezlere götürüyor. Kardeşlere okul durumlarını soruyorum: Biri "okula gidiyoruz" diyor, diğeri ise izin aldıklarını belirtiyor. Hangi okula gittiklerini soruyorum "Gaziantep'te kaldı" diye yanıt veriyorlar. Kısaca yalan söylemeyi bile beceremiyorlar. Çünkü çocukluğun vermiş olduğu bir acemilikleri var. Çocukların bu şekilde okula devam etmeleri olası değil. Bu çocukların 8 yıllık temel eğitimi de görmedikleri ortadadır. Bu çocuklar yaşamdan soyutlanarak, kayıt dışı sektörün kayıt dışı çocukları haline gelmişlerdir.

Josef ve Tatar Ramazan'ın, bu saatte olmaları gereken yer, evleri; yapmaları gereken iş de, ders çalışmaktır. Ne yazık ki, bu kardeşler, sosyal devlet iddiasında olan devletin, kendilerini korumadaki beceriksizliğinin faturasını, gelecekleyle ödemektedirler. Kardeşlerin bırakınız ikisini, yalnız birisinin ileride daha iyi bir işe ve eğitime kavuşabilme olasılığı var mıdır? Bu iki kardeşin bugün olduğu gibi gelecekte de kayıt dışı sektörün kayıt dışı işçileri olacağını söylemek için sanırım ne falcı ne de kahin olmaya gerek yok.

İki kardeşin yaşam savaşında çektikleri zorluğu gözlerinden okuyabilirsiniz. Acaba bu fotoğrafa bakarak size büyük kardeş küçük, küçük kardeş de büyük dersem ne anlarsınız? Kardeşlerin boylarına bakınca, kimin yaşça büyük olduğu ortada sanabilirsiniz. Ancak görüntü bizi yanıltıyor. Boyca küçük görünen Josef, Ramazan'dan büyük. Acaba bu büyük-küçük karşıtlığının küçük yaşlarda sokaklarda vb. yerlerde çalışmayla ilgisi yok mudur?

Devleti yöneten, karar vericiler, ailelere en az üç çocuk yapmayı önerirken, var olan çocukların sorunlarını görmezden geliyorlar. Bu iki kardeşin de içinde olduğu dokuz çocuklu aileye ne sağlanmıştı? Çocuklara yönelik sosyal politika önlemleri ne kadar yaşama geçirilmiştir? Hava karardıktan sonra çalışmaya başlayan çocuk geri dönüşüm işçilerini herkes görürken, yetkililer görmüyor, görmek istemiyor.

Kayıt dışı sektör, günümüzde iyice büyümüştür. Bu büyüme, bir anaför şeklinde olmuş ve her yaştan ve her cinsiyetten insanı içine çekmiştir. Özellikle bu durumdan

en fazla zarar görenler çocuklar olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Yetişkin insanların dahi yapmasını uygun görmediğimiz işlerin çocuklar tarafından yapılması ya da onlara yaptırılması kabul edilebilecek bir şey değildir. Görünen o ki, 8 yıllık zorunlu eğitim, bazıları için kağıt üzerinde kalmıştır. Ülkenin bir ucundan söz etmiyoruz; Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkentinden ve onun "en çağdaş" görünen, en çok bilinen ilçesi Çankaya'dan ve onun sokaklarından bahsediyoruz. Çocuk işçiliği / çalışmasına yönelik burnumuzun ucundaki sorunu görmezlikten gelip çözemiyorsak, sosyal devletten ve sağlıklı toplumdan söz edilebilir mi?!

Çözüm için ilgililer hep sorarlar; "Ne yapmalı?" Vereceğimiz yanıt başlangıç için kısa ve nettir: "Biraz duyarlı olmalıyız". Yıllarca bu sorunla ilgili hep "Ne yapmalı?" sorusuna yanıt verilip çözüm arandı. Ortaya çıkan sonuç ise "ne yapmalı" yaklaşımının sorunu çözmede tam başarılı olamadığıdır. Acaba yöntemi mi değiştirmeliyiz? Yani her tür çocuk işçiliğini engellenebilmek için biraz da "ne yapmalı" yerine "ne yapmamalıyız" sorusuna mı yanıt aramalıyız.

Elvan Hüzünlü, Bayrak Hüzünlü(*)

Erdoğan BOZBAY**
ebozbay@şsek.org.tr

Her defasında olduğu gibi parlak demeçlerle, büyük umutlarla uğurlamıştık sporcularımızı Pekin 2008'e. İster bireysel dallarda olsun ister takım oyunlarında yenmek kadar yenilmekte doğaldır. Ama yarışarak yenilmek doğaldır. Bin bir mazeretle daha yarışa bile çıkmadan kötü sonuca kılıf hazırlamak sporcu etiğine yakışmayan bir davranıştır. Sahibini anımsaymadığım şu sözler konuyu daha güzel özetliyor sanırım. "Çalıştın, yenildin. **Yine çok çalış, yine yenil. Ama daha güzel yenil !** Sakatsanız, moralsizseniz, iyi hazırlanamadıysanız, yönetimlerden affınızı ister, onca yolu boşuna tepmez, hayal kırıklığı yaşatmaz, geriden gelen gençlere de kötü örnek olmazsınız.

Şöyle bir bakıyorum da, Atina'da madalya alan sporcularımızdan, Pekin'e gitme şansını yakalayanlardan hiçbiri kürsüye çıkamamış. Bırakın madalya almayı ya halterdeki gibi sıfır çekmiş, ya da atletizm, yüzme ve diğer branşlarda olduğu gibi ilk elemelerin ardından tribünlere seyirci olarak çıkmış. İşte altı önemle çizilmesi, yanıtlanması gereken nokta burası. Sistem mi kuramıyoruz, gençleştirme mi yapamıyoruz, sporcularımıza fazla yüklenerek bilimsel yöntemleri göz ardı mı ediyoruz, onları hak ettiğinden fazla mı şımartıyoruz, yeteneklilere yeteri kadar şans mı vermiyoruz, yoksa hepsinin belli oranlarda payı mı var? Bu sorunlar ancak, yetkin kişilerden oluşturulduğunu düşündüğüm yetkili kurullarca çözümlenebilir.

Bir bakıyorsunuz on altı yaşındaki çocuk sayılabilecek bir sporcu, ilk katıldığı olimpiyatta altın madalyayı boynuna takıyor, büyük umutlarla dört olimpiyata katılma şansı verdiğimiz bir sporcumuz ilk elemeleri bile bir türlü aşamıyor. Körü körüne bu ısrarcılık niye? Ata sporumuz diye övündüğümüz serbest güreşteki halimize bakın. Demek ki bir şeyleri gözden kaçırdığımızın hala farkında değiliz. Uzun soluklu programlar yerine, günü kurtarmakla bir yerlere ulaşamayacağını bir türlü kavrayamıyoruz.

Gelelim Elvan'ın bayrak özlemine. Yetmiş milyonluk bir ülkeden barajı aşan altmışaltı sporcuyla Pekin Olimpiyatlarına katılma şansı yakaladık. Yani bir milyon insanımızı bir sporcu temsil etti diyebiliriz. Onlardan da yedisi, sekiz madalyaya uzanabildi. Bu da yarışan sporcuların yaklaşık onda biri demektir. Başarının çölde vaha bulmak kadar zor olduğu uluslararası yarışmalarda, hangi ülkeden olursa olsun başarılı sporcuların, ülkesinin bayrağıyla tur atması, gelenekselleşen bir olaydır. Ülkenin, televizyon başındaki milyonlarca hatta milyarlarca insana tanıtımıdır. O bayrakla buluşma, aynı zamanda ülkesinin insanıyla kucaklaşmasıdır. "Yarışma boyunca sizden güç aldım" demenin bir yoludur. "İşte benim ülkemim bayrağı budur" diye tüm izleyicilere haykırma. Ülkesine, insanlarına teşekkürdür, "benimle gurur duyabilirsiniz, çünkü ben içinizden biri olmakla gurur duyuyorum" demektir.

Elvan'ın beş bin metre yarışının müthiş Şnali sonrası kucakladığı ikinciliği, bizlerle paylaşmak için tribünlerden uzatılacak bayrağımızı, hüzünlü gözlerle boşuna beklemesini bir türlü unutamıyorum. Yetkililerim, "İki bayrak getirmiştik, terslik oldu, bayrağı Elvan'a veremedik" mazeretini inandırıcı bulamıyorum. Başarıya inanan yöneticilerden birisi, gerekirse tribünde bir gece nöbet tutar, ertesi gün de bayrağı büyük bir gururla atletimize teslim eder, onu ve bizi hüzünlendirmezdi. Buradan şu sonuç da çıkabilir. Başarısızlığımızda olduğu gibi, başarılarımızı kutlamakta da sınıfı geçtiğimiz söylenemez. Aklıma gelmişken, bronz madalya alan boksörümüze son maçında hiçbir varlık gösteremediği halde ringde bayrakla dolaşma coşkusu yaşatılabildiğine göre...

Elvan'ı dolayısıyla bizleri de yaralayan bir konu da ona devşirme denmesi. Kendi ifadesine göre, "Çocuk yaşta bu ülkeye geldim, bu ülkenin olanaklarıyla çalıştım, bu ülkenin yemekleriyle beslendim, bu ülkenin çalıştırıcısıyla ilk uluslararası başarılarımı yakaladım, rekorlar kırdım. Ben bu ülkenin vatandaşı, bu toprakların insanı olmaktan gurur duyuyorum." Üstelik Elvan duygu ve düşüncelerini tercümanısız, aracısız, bizim dilimizle, anlaşılır düzgün cümlelerle ifade ediyor. Hele onbin metre yarışı sonrası bayrağımızla bütünleşmesine, onu tüm bedenine sarmalayışına, defalarca içten, sımsıcak duygularla öpüşüne tanık olmak insanı heyecanlandırıyor, göğsünü kabartıyor, gözlerini yaşartıyor. Teşekkürler Elvan sana, düşüncelerine, içtenliğine, azmine, ayaklarına, yüreğine binlerce teşekkürler. İkinci yarış sonrası ulaştıramadığımız bayrak için de bizi affet Elvan. Söz, bir daha olmayacak.

(*) "Vatan mahzun ben mahzun" dizesinden esinlenerek

** Jeomorfoloğ
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı
Yönetim Kurulu Üyesi

İKİ DAKİKA DÜŞÜN

Tehlikeyi Tanıyalım

Çatal Merdivenin En Üst Basamağında Çalışma

Mustafa TAŞYÜREK*

Durum: İşçi kolları fiberglas'dan, basamakları alüminyumdan yapılmış çatal bir merdivenin en üst basamağına çıkmış, cıvata sökmektedir. Merdiven üzerinde çalışan işçinin paraşüt tipi emniyet kemeri var, ancak bir yere bağlı değil. **İşçilerin bu çalışma sırasında karşılaşılabileceği tehlikeyi tanımlayabilir misiniz ?**

Neler Olabilir ?

1. Merdivenin ayakları platformun kenarına çok yakın, merdiven kayabilir. (Bu nedenle önlem olarak merdiven kollarından biri uygun bir şekilde bağlanmış ve bir yardımcı tarafından tutulmaktadır!)
2. Sökülen cıvata ve somun, ya da el aleti aşağıya düşebilir. (Merdiveni tutan işçi baret, güvenlik gözlüğü ve ayakkabısı ve eldiven kullanmaktadır!)
3. İşçi cıvata söküm işini tamamladıktan sonra, merdivenden inerken düşebilir. Özellikle inmeye başladığında (deprensantı olursa ne olur?) tutacak bir yer olmadığından düşebilir.

> Yanıtı 15. sayfada

* Kim. Müh., İş Sağlığı+İşletme Yönetimi Bilim Uzmanı
Çalışma Bakanlığı Eski İş Güvenliği Müfettişi (1978-1985)
İş Güvenliği Uzmanı (A Sınıfı Sertifikalı)
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Gönüllüsü

ÇALIŞMA ORTAMI DERGİSİ BİLİMSEL DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Şeyda AKSEL
Prof. Dr. Yasemin GÜNAY BALCI
Jeom. Erdoğan BOZBAY
Prof. Dr. Ayşen BULUT
Ecz. Dr. Ayçe ÇELİKER
Prof. Dr. Murat DEMİRCİOĞLU
Prof. Dr. Necati DEDEOĞLU
Dr. Seyhan ERDOĞDU
Mak. Y. Müh. Aykut GÖKER
Prof. Dr. Bahar GÖKLER
Dr. Uğur GÖNÜL
Prof. Dr. Güler Okman FİŞEK
Prof. Dr. A. Gürhan FİŞEK
Prof. Dr. Hamit FİŞEK
Prof. Dr. Kurthan FİŞEK
Oya FİŞEK
Prof. Dr. Alpaslan İŞIKLI
Prof. Dr. Ali Esat KARAKAYA
Prof. Dr. Muammer KAYAHAN
Prof. Dr. Ahmet MAKAL
Prof. Dr. Ferhunde ÖZBAY
Prof. Dr. Nevzat ÖZGÜVEN
Prof. Dr. Şerife Türcan ÖZSUCA
Prof. Dr. Mümtaz PEKER
Prof. Dr. Sarper SÜZEK
Kim. Müh. Mustafa TAŞYÜREK
Dr. Engin TONGUÇ
Prof. Dr. İsmail TOPUZOĞLU
Mim. Y. Müh. Cihat UYSAL
Prof. Dr. İsmail ÜSTEL
Dr. Ecz. Leyla ÜSTEL

ÇALIŞMA ORTAMI DERGİSİ BİLİMSEL DANIŞMA KURULU'NUN YİTİRDİĞİMİZ AMA HEP ARAMIZDA OLAN ÜYELERİ

Doç.Dr. Ömer Tunç SAVAŞÇI
Prof.Dr. Cahit TALAS

YAZI KURULU

Taner AKPINAR

Umur AŞKIN

Can Umut ÇİNER

Akasya KANSU

Emirali KARADOĞAN

Onur SUNAL

Gülbiye YENİMAHALLELİ YAŞAR

İÇİNDEKİLER

- **ÇOCUK HABER**
Küreselleşmenin Aynası: Çocuk Bakışları 2
Onur SUNAL
- **SÖYLEŞİ**
Çocuk İşçiliğinden İşverenliğe Uzanan
Bir Yaşamın Öyküsü 4
Ercüment ERBAY
- **BÜYÜTEÇ: NÜFUS**
Türkiye'de Nüfusbilimin Kurumsallaşma Sürecinde
Prof.Dr. Nusret H.Fişek'in Yeri ve Önemi 6
Türk Ailesi Kaç Çocuk İstiyor 8
Nüfusumuzun Yeni Sorun Alanları 10
Mümtaz PEKER
- **SAĞLIK GÜVENLİK**
Dünyanın Her Tarafını Tehlikeler Sarmış 12
Onur SUNAL
- **TOPLUM**
Bir Cinsel Suç Kurbanının Yol Haritası..... 14
Yasemin GÜNAY BALCI
- **VAKIF HABERLERİ**
Boztepe'nin Genç Kızları Kentle Tanışıyor 16
Gülbiye YENİMAHALLELİ YAŞAR
- **VAKIF HABERLERİ**
Osmanlı Döneminde Madenlerde Çocuk Zulmü 18
Onur SUNAL
- **ÇOCUK EMEĞİ**
Çocuk ve Sokak 20
Emirali KARADOĞAN
- **TOPLUM**
Elvan Hüzünlü, Bayrak Hüzünlü 22
Erdoğan BOZBAY
- **BULMACA**
İki Dakika Düşün: Tehlikeyi Tanıyalım
Çatal Merdivenin En Üst Basamağında Çalışma 23
Mustafa TAŞYÜREK

Kütüphane

Nusret H.Fişek Bilim ve Sanat Ortamı

<http://kutuphane.fisek.org.tr>

- **Sahibi:** Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi
Vakfı Adına
A. Gürhan FİŞEK (e-posta: agf@fisek.org.tr)
- **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:**
A. Gürhan FİŞEK (e-posta: agf@fisek.org.tr)
- **Yönetim Yeri:** Selanik Cad. Ali Taha Apt. 52/4
Kızılay 06650 ANKARA (e-posta: bilgi@fisek.org.tr)
- Tel: (312) 419 78 11 • Faks: (312) 425 28 01 - 395 22 71
- Web sayfası: www.fisek.org.tr
- Çalışma Ortamı Dergisi'nde
yayımlanan yazılar, resimler kaynak gösterilerek kullanılabilir.
- Bu dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.
Bu bir HAKEMLİ dergidir.

- Çocuk Dostu'muz olanlara dergi ve kitaplarımız düzenli olarak gönderilmektedir. Sizleri de **Çocuk Dostu'muz** olarak görmek isteriz.
- Çalışma Ortamı Dergisi iki ayda bir yayınlanır.
(Yerel Süreli Yayın)
- ISSN 1302-3519
- Sayı: 102 • Ocak - Şubat 2009
- **Ücretsizdir**
- **Yapım ve Basım:** Çetin Medya Grup
Çetin Plaza - İstanbul Cad. Elif Sk. No:4 İskitler 06060 ANKARA
Tel: (0312) 384 30 71 - 75 • Fax: (0312) 384 30 57
www.cetingrup.net
- **Baskı Tarihi :** 20 Şubat 2009